

КИРИЛЕНКО В.Г.

ЗООПСИХОЛОГІЯ ТА ПОРІВНЯЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ

КИЇВ – 2015

УДК 139.

ББК

Друкується за рішенням вченої ради Київського національного лінгвістичного університету
(протокол № від 201 р.)

Рецензенти:

доктор психологічних наук,

Кириленко В.Г.

Зоопсихологія та порівняльна психологія : [Методичні рекомендації з вивчення дисципліни для студентів КНЛУ спеціальність «психологія» : методичний посібник] / Кириленко Валентина Граціянівна – К. : вид-во , 2015. - с.

В методичному посібнику подано плани лекційного викладу матеріалу, теми та питання, які виносяться на семінарсько-практичні заняття, завдання для самостійного виконання студентами, подано список літератури для обов'язкового та додаткового вивчення.

© Кириленко В.Г., 2015
© , 2015

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 4	Галузь знань <u>Суспільно-політичні науки</u> <u>1301</u> (шифр і назва)	Нормативна (за вибором)	
	Напрямок підготовки <hr style="width: 50%; margin: auto;"/> (шифр і назва)		
Модулів – 1	Спеціальність (професійне спрямування): <u>6.030102 “Психологія”</u>	Рік підготовки:	
Змістових модулів – 5		3-й	-й
Індивідуальне науково-дослідне завдання <u>Організація вивчення поведінки тварин</u> (назва)		Семестр	
Загальна кількість годин: - 144		5-й	6-й
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2 самостійної роботи студента - 8	Освітньо-кваліфікаційний рівень: <u>спеціаліст</u>	Лекції	
		16 год.	20 год.
		Практичні, семінарські	
		14 год.	14 год.
		Лабораторні	
		год.	год.
		Самостійна робота	
		42 год.	38 год.
Індивідуальні завдання: год.			
Вид контролю: залік/залік			

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить:

для денної форми навчання – 1/1,5

ЗМІСТ

	Стор.
1	Пояснювальна записка
2	Зміст лекційного матеріалу
3	Зміст семінарсько-практичних занять
4	Методичні рекомендації студентам з вивчення навчальної дисципліни та організації самостійної і навчально-дослідної роботи
5	Вимоги до підсумкового контролю, перелік питань та підсумкового контролю
5	Теми курсових робіт
6	Список рекомендованої літератури
7	Основні терміни
8	Додатки

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Зоопсихологія (від грецького *zoon* – тварина, *psyche* – душа, *logos* – наука) - наука про психічну діяльність тварин, її прояви, походження, розвиток у видовому та індивідуальному аспектах, про формування психічних процесів у тварин в онтогенезі, походження та розвиток психіки, її розвиток в процесі еволюції, наука, яка розглядає і біологічні передумови, і передісторію зародження людської свідомості. Предметом дослідження зоопсихології формування поведінки та психічних процесів у тварин в онтогенезі, роль поведінки в еволюційному процесі, біологічні передумови становлення людської свідомості.

Етологія – наука про форми поведінки тварин, які характерні для даного біологічного виду та які забезпечують його виживання (*видоспецифічні форми поведінки*), не вивчаючи питання про індивідуальну поведінку, її мотивацію, активно вивчає поведінку в межах варіацій спадково закріплених форм (*«комплексів фіксованих дій»*), не охоплюючи психічні та поведінкові аспекти міжвидових взаємодій – відносини домашніх тварин з людиною.

Порівняльна психологія – галузь психології, яка вивчає загальне та відмінне в психіці тварин та людини, порівнює психічні процеси тварин і людини в онто– та філогенезі, знаходить якісні відмінності, які обумовлені соціально-історичними факторами, розвитком трудової діяльності, суспільного життя, мови та свідомості людини.

Зоопсихологія та порівняльна психологія є важливою частиною психологічних наук, яка знаходиться на зламі біологічних і соціальних наук, спрямована на вивчення розвитку психіки та поведінки тварин в онтогенезі, в філогенезі та в світі еволюційного вчення. Ця наука оперує поняттями «психіка» та «поведінка», які розглядаються: психіка - форма відображення, яка дозволяє організму адекватно орієнтувати свою активність відповідно до компонентів середовища; та поведінка – прояв зовнішньої активності тварини, спрямована на встановлення життєво необхідних зв'язків організму з середовищем, яке забезпечує виживання та успішне відтворення як окремої особини, так і виду в цілому. Відповідно об'єктом зоопсихології як науки є психічна діяльність тварин, тобто увесь комплекс проявів поведінки та психіки, єдиний процес психічного відображення як продукт зовнішньої активності тварин, складних форм поведінки та елементарного мислення тварини.

Курс “Зоопсихологія та порівняльна психологія” розкриває процеси розвитку психіки та психічної діяльності у філогенезі та онтогенезі, біологічні основи поведінки, здатності тварини до навчання та елементарної розсудкової діяльності, а також питання, пов'язані з біологічними передумовами антропогенезу. Детально розглядаються умови виникнення психічних процесів та етапи їх розвитку, становлення соціальності у тваринному світі як передумови соціуму людини, а також відносини між тваринами в угрупованнях, побудованих на ієрархічному принципі та принципі територіального розподілу ресурсів.

Методичні рекомендації з зоопсихології та порівняльної психології призначені для студентів-психологів КНЛУ, тобто для тих, чия психологічна культура і компетентність увійдуть в структуру професійної діяльності.

Вони містять плани лекцій та семінарсько-практичних занять, завдання для виконання під керівництвом викладача та самостійної роботи студентів, питання для самоконтролю, описові та творчі завдання, проблемні ситуації для самостійної роботи з курсу, тематику рефератів та навчально-дослідних завдань, список рекомендованої літератури, перелік екзаменаційних питань.

Мета курсу: сформувати у студентів систему знань про закономірності філо- та онтогенетичного розвитку психічного відображення, спільне та відмінне психічних функцій тварин та людей, наукове розуміння загального процесу становлення та розвитку психіки, з'ясувати проблеми біологічного і соціального в поведінці, ролі біологічних детермінант у психіці.

Завдання лекційних занять:

- дати студентам основи знань для розуміння загального процесу розвитку психіки та поведінки тварин в онтогенезі;
- ознайомити студентів з класичними та сучасними уявленнями про еволюцію психіки, з сучасним станом знань та прикладними дослідженнями в галузі зоопсихології та порівняльної психології;
- показати на конкретних прикладах можливості об'єктивного вивчення психічного відображення тварин на основі аналізу їхньої поведінки;
- прищепити навички самостійної роботи з літературою та уміння орієнтуватись в сучасних напрямках розвитку комплексу наук про поведінку та психіку тварин, уміння самостійної організації та проведення практичної і дослідницької роботи в галузі зоопсихології, засвоєнні спеціальних методів, методик та процедур.

Завдання семінарсько-практичних занять:

- закріпити знання студентів за основними розділами курсу;
- розвинути вміння демонструвати знання, отриманих на заняттях і в процесі самостійного вивчення курсу;
- формувати вміння здійснювати перспективне планування своєї діяльності;
- формувати навичок проведення спостереження та порівняльного аналізу поведінки тварини та людини;
- формувати вміння працювати з матеріалами, які необхідні для роботи;
- навчати студентів прийомам і способам реалізації мети кожного заняття, відповідно до мети добирати методи та засоби навчання.

Курс «Зоопсихологія та порівняльна психологія» входить до блоку загально професійних дисциплін. Місце курсу визначається фундаментальною роллю, яка відводиться знанням про виникнення, розвиток та закономірності функціонування психічного відображення на рівні тварин в науковій підсвідомості психіки людини.

Теоретичне та практичне вивчення дисципліни пропонує відповідну орієнтацію студентів в галузі загальної психології та біології, анатомії та фізіології ЦНС.

Вимоги до рівня засвоєння змісту дисципліни

Компетенції студентів, які формуються у результаті вивчення дисципліни:

а) загальнокультурні (ЗК):

- розуміння значення гуманістичних цінностей для збереження та розвитку середовища; удосконаленню та розвитку суспільства;
- розуміння сучасних концепцій картини світу на основі сформованого світогляду, оволодіння досягненнями природних, психологічних, суспільних наук;
- використання системи категорій та методів, які необхідні для вирішення типових завдань в різних галузях професійної практики при виявленні закономірностей філо- та онтогенезу психічного відображення, спільних та відмінних психічних функцій тварини та людини;
- проведення бібліографічної та інформаційно-пошукової роботи з наступним використанням отриманих даних при вирішенні професійних задач та оформленні наукових статей, звітів, висновків;
- професійно профільоване використання сучасних інформаційних технологій та системи Інтернет;
- оволодіння культурою наукового мислення, узагальненням, аналізом та синтезом фактів та теоретичних положень;

б) професійні (ПК):

- використання знань з зоопсихології та порівняльної психології при вивченні та описі закономірностей функціонування та розвитку психіки; специфіки функціонування психіки тварини та людини з урахуванням закономірностей філо- та онтогенетичного розвитку психічного відображення, спільного та відмінного у розвитку психічних функцій людини та тварини,

- оволодіння навичками орієнтування в сучасних розробках та досягненнях науки, навичками побудови наукових гіпотез відносно подальшої еволюції тварин та виду *Homo Sapiens*, планування власної дослідницької діяльності.

У результаті освоєння компетенцій студент повинен

Знати:

- специфіку предмета «Зоопсихологія та порівняльна психологія», основні категорії та поняття зоопсихології, основні методи зоопсихологічних досліджень;
- історичні передумови розвитку зоопсихологічних досліджень;
- місце і роль порівняльної психології в системі психологічних наук;
- специфіку функціонування психіки людини та тварини, закономірності філо- та онтогенезу психічного відображення, спільного та відмінного у психічних функціях людини та тварини, особливості виникнення і розвитку психіки взагалі та специфічні особливості психології тварин зокрема;
- зміст та структуру базових психологічних категорій порівняльної психології: онтогенез, філогенез, антропогенез, еволюція, етологія, фенотип антропоморфізм, взаємний альтруїзм, заміщення, неотенія;
- умови і наuczіння, які впливають на поведінку тварин та людини в процесі наuczіння,
- концепції еволюції психіки (О.Леонтьєва, К.Фабрі та інших),
- методи зоопсихології та порівняльної психології,

Уміти:

- давати характеристики основним поняттям курсу та порівнювати психічні особливості тварин, які знаходяться на різних стадіях та рівнях філогенезу, порівнювати психічні особливості людини та тварин;
- здійснювати теоретичний аналіз становлення та історичного розвитку основних категорій порівняльної психології;
- будувати наукові підходи до розуміння проблеми різноманітних форм поведінки, враховувати взаємодію вроджених та набутих форм поведінки та ролі генетичної готовності до наuczіння,
- актуалізувати знання зоопсихології та порівняльної психології при вивченні інших дисциплін.

Володіти:

- базовими поняттями, інструментарієм, методами організації та проведення конкретних досліджень в галузі зоопсихології та порівняльної психології;
- навичками отримання інформації про живі організми з різних джерел, аналізу, проектування і конструювання навчального матеріалу при вивченні дисципліни;
- первинними навичками побудови самостійних теоретичних та експериментальних досліджень з зоопсихології, технікою спостереження;
- теоретичними знаннями із зоопсихології та порівняльної психології;

Мати уявлення:

- про предмет, задачі зоопсихології та порівняльну психологію;
- про методи, які використовуються зоо- та порівняльною психологією;
- про процеси розвитку психіки в філо- та онтогенезі тварин,
- про стадіальні концепції еволюції психіки (О.Н.Леонтьєв, К.Е.Фабрі),
- про особливості психічних функцій у тварин різних таксономічних рівнів (одноклітинні тварини, нижчі багатоклітинні безхребтові, вищі безхребтові, нижчі та вищі хребтові);
- про становлення та розвиток психіки тварини та людини;
- про основні закономірності та факти, отримані в рамках експериментальних досліджень зоо- та порівняльною психологією.

Набути навички:

- пошуку літератури за темою, читання наукових текстів;
- викладу прочитаного матеріалу;
- узагальнення, порівняння та перенесення отриманих знань на інші галузі психології;

- організувати та проводити спостереження за дослідницькою та комунікативною поведінкою тварин.

Набути досвіду:

- пояснення поведінки тварин та її порушення, виходячи з наукових уявлень про психіку та поведінку тварин;

- узагальнення та аргументації власних спостережень та умовиводів, спираючись на вивчений матеріал.

Освітні технології, основні методи і засоби навчання у процесі вивчення курсу використовуються різні технології, форми та методи навчання: читання лекцій, проблемне навчання, бесіди, навчальні дискусії, моделювання психолого-педагогічних ситуацій, самоаналіз, самоконтроль, тести, навчально-педагогічні ігри, семінарсько-практичні заняття. Так, при інформаційній лекції можливе використання малюнків, схем, таблиць, навчальних фільмів, мультимедійних засобів; при проблемному викладі навчального матеріалу – фрагменти учбових фільмів, текстів, набори карток з завданнями.

Навчальний курс включає лекційні, семінарські заняття, самостійну роботу над матеріалом, різні види та форми атестації.

В ході *лекцій* розкривається предметно-понятійний зміст навчального курсу, з використанням фактичного матеріалу аналізуються найбільш актуальні соціально та особисто значущі проблеми, визначаються можливі шляхи їх рішення. Підвищенню інтерактивності лекційних занять сприяє використання елементів бесіди та проблемна побудова лекційного матеріалу.

На *семінарських заняттях* відбувається конкретизація актуальних проблем, на основі самостійної підготовки апробуються, уточнюються уявлення студентів, формуються наукові позиції. Семінарські заняття проводяться в інтерактивному режимі і пропонується активна взаємодія як між студентами, так і студентів з викладачем.

Особливе місце в оволодінні курсом відводиться *самостійній роботі* студентів, яка полягає у читанні та конспектуванні навчальної та спеціальної літератури по зоопсихології та порівняльній психології. В ході освоєння окремих розділів програми, студенти навчаються спостерігати за тваринами, описувати їхню поведінку, складати етограми.

Для самостійної підготовки до семінарсько-практичних занять пропонуються завдання трьох рівнів складності, з яких студент самостійно обирає завдання одного рівня. Також пропонується використовувати проектну технологію для організації самостійної роботи студентів. На практичних заняттях рекомендується використовувати технологію кейсів, спостереження за тваринами.

Семінарські заняття проводяться у складі учбових груп. Основним завданням семінарських занять є поглиблення теоретичних знань, отримання та удосконалення практичних навичок та умінь.

У процесі засвоєння змісту курсу формуються вимоги до рівня володіння студентами знаннями, уміннями та навичками, які узагальнюються у вигляді заліку та екзамену, до яких складено орієнтовні завдання, зразки тестових завдань, матеріали з розв'язання психологічних ситуацій тощо.

Контрольні роботи з курсу «Зоопсихологія та порівняльна психологія» можуть сприяти більш глибокому засвоєнню проблем, що підіймались при вивченні дисципліни.

Тематика і форми контрольних робіт розроблені відповідно до вимог Державного освітнього стандарту вищої професійної освіти до рівня підготовки майбутніх спеціалістів в галузі психології.

Формою контролю є залік, який складається у п'ятому семестрі та екзамен, який складається у шостому семестрі.

ХАРАКТЕРИСТИКА ФОРМ КОНТРОЛЮ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ:

Вивчення курсу «Зоопсихологія та порівняльна психологія» передбачає контроль: виявлення, вимірювання і оцінювання знань, умінь студентів. Основною дидактичною

функцією контролю знань є забезпечення зворотного зв'язку між викладачем і студентом, отримання педагогом об'єктивної інформації про ступінь засвоєння навчального матеріалу, своєчасне виявлення недоліків і прогалин в знаннях.

Контроль має на меті визначити не тільки рівень і якість навчуваності студентів, але і об'єму його навчальної праці. Окрім того, виконання контрольних завдань формує у студентів уміння і навички використання теоретичних положень для аналізу і оцінювання психологічних явищ, педагогічних ситуацій, конкретних фактів управлінської діяльності.

Навчальною програмою вивчення дисципліни передбачено самостійне опрацювання студентами значної кількості учбового матеріалу, а тому урізноманітнено форми контролю за виконанням учбової програми.

Проміжний контроль не має формальних обмежень. Він здійснюється за задумом викладача. В якості форми такого контролю можна використовувати:

- оперативний контроль під час викладу лекційного матеріалу – за 5 хв. до закінчення лекції викладач задає студентам 2-3 питання. Зауваження до відповідей викладач робить на наступному занятті,

- бліцконтроль – за 5 хв. до закінчення лекції пропонується на окремому папері записати слова, які студенти запам'ятали з теми. На наступному занятті проводиться аналіз отриманих результатів,

- контрольні завдання з письмовим звітом – завдання на порівняння, перерахування, складання чи заповнення таблиць. Форма контролю – групова;

- виконання творчих завдань,

- реферування та конспектування першоджерел.

Поточний контроль за темою припускає індивідуальний вибірковий контроль за рівнем знань та бліц-опитування на початку наступної лекції. Метою поточного контролю за темою є відстеження рівня засвоєння знань окремої теми певним студентом, а також, окрім власне контролю, формування навичок творчого оперування засвоєним матеріалом.

Перед початком лекції студенти відповідають на питання у вигляді тесту (3-4 питання). Протягом семестру проводиться облік поточної успішності студентів.

Поточний модульний контроль є обов'язковим структурним компонентом учбового процесу та здійснюється у формі модульної контрольної роботи.

Підсумковий контроль – перевірка кінцевого результату навчальної роботи студента. Проводиться у формі заліку та екзамену після вивчення відповідного модуля та дисципліни в цілому. Проведення підсумкового контролю і отримання позитивної оцінки включає: а) оцінку проміжної атестації, б) оцінку відвідуваності занять і активність в аудиторії; в) оцінку виконання лабораторних, творчих робіт; г) результати модульного контролю.

Форми підсумкового контролю:

1. традиційна: питання - відповідь (індивідуально, усно чи письмово)

2. колоквіум. *Колоквіум* передбачає контроль за певною темою (чи темами), що винесено на високий рівень самостійного опрацювання. Його метою є відстеження рівня засвоєння знань окремої теми (чи тем) кожним студентом.

3. опитування-інтерв'ю за тезаурусом чи питанням, які передбачають короткі відповіді. Опитування проводиться в присутності всієї групи усно або письмово.

4. мозковий штурм (групова форма роботи) – група поділяється на підгрупи по 3-4 особи. Кожній групі дається карточка з 3-4 питань проблемного характеру. Пропонується обговорити питання, спираючись на вивчений матеріал. Контроль завершується бесідою групи з викладачем, під час якої уточнюється правильність відповідей і якість засвоєння знань кожним студентом.

5. залік та іспит за програмою курсу.

ВИДИ САМОСТІЙНОЇ НАВЧАЛЬНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Для успішного засвоєння навчального матеріалу з курсу протягом семестру студенту необхідно виконати ряд теоретичних та практичних завдань, поданої до кожної теми. Для цього в посібнику подано завдання, спрямовані на з'ясування глибини розуміння і ступеня засвоєння студентами теоретичного матеріалу, термінів і понять; завдання дослідницького

характеру; задачі, розв'язування яких потребує психологічного мислення. Виконання завдань вимагає від студента попереднього самостійного опрацювання теоретичного матеріалу за рекомендованою літературою.

Форма самостійної роботи студентів

В ході самостійної роботи з курсу «Зоопсихологія та порівняльна психологія» студентам необхідно оволодіти як традиційними формами самостійної роботи, так і специфічними формами зоопсихології:

- читання тексту (підручників, навчальних посібників, першоджерел, додаткової літератури, матеріалів електронних ресурсів мережі Інтернет);
- конспектування тексту;
- робота з конспектом лекцій;
- складання плану та тез відповідей на семінарі;
- аналітична обробка тексту (анотування, редагування);
- підготовка повідомлень на семінарі;
- підготовка індивідуальних творчих робіт;
- відповіді на контрольні питання;
- спостереження за домашніми тваринами.

Самостійна робота складається з двох видів: базової та додаткової.

Базова самостійна робота (обов'язкова для виконання) передбачає виконання домашнього завдання до семінару (читання навчальної літератури, осмислення лекційного матеріалу, вивчення рекомендованої літератури, підготовка доповідей), підготовка до контрольних робіт та підсумкового заліку. Для цього запропонований до кожної теми список рекомендованої літератури з курсу, він не є обов'язковим, студент може вбрати літературу яка цікава студентам. Самостійна робота передбачає і самостійний пошук літератури.

Навчально-методичний посібник містить як базову самостійну роботу, так і додаткову, яку студент може виконати для додаткового отримання балів.

Для базової самостійної роботи пропонуються різні за складність та за видами завдання.

Індивідуальне творче завдання (творчий проект) (схеми, таблиці, план роботи, бібліографія, пошукове завдання) передбачає відстеження рівня засвоєння курсу загалом студентом, а також, окрім власне контролю, формування навичок творчого оперування засвоєним матеріалом. Метою цієї форми роботи є поглиблення знань та формування сфери наукової зацікавленості студентів.

Лабораторна робота передбачає вивчення індивідуальних особливостей, формування практичних вмінь та професійної компетенції і сприяє більш глибокому, усвідомленому оволодінню зоо-психологічними знанням. Основними цілями лабораторної роботи з спостереження за поведінкою тварин є:

- відпрацювання методу спостереження та удосконалення умінь спостерігати;
- у формуванні уявлень про поведінку тварин;
- в отриманні та удосконаленні практичних навичок в описі, протоколюванні та інтерпретації зовнішньої поведінки, психічних станів тварини.

Перед проведенням спостереження за поведінкою тварини проводиться семінарське заняття, на якому розглядаються особливості реєстрації поведінки тварин, форма аналізу та інтерпретація отриманих результатів, формулювання висновків.

Після виконання лабораторної роботи також проводиться семінарське заняття з розглядом проведення спостереження, аналізом типових недоліків та обговоренням найбільш вдало виконаних робіт. Спостереження проводять за будь-якими тваринами (домашніми, дикими, знайомими чи не знайомими спостерігачеві), у будь-якій ситуації (природній чи спеціально організованій спостерігачем). Спостереження проводиться за тваринами протягом 10-30 хвилин (в залежності від виду тварини та діяльності, за якою проводиться спостереження). У разі необхідності (уточнення отриманих даних, розширення досвіду спостереження за різними видами тварин) проводяться повторні спостереження за тією ж твариною.

Реферат - припускається короткий письмовий виклад змісту однієї чи декількох публікацій за обраною студентом темою. Це найбільш розповсюджена форма науково-навчальної роботи студентів. Реферат може бути представлений у вигляді монореферату, в чіткій локанічній формі подається передача змісту однієї статті, книги та у вигляді оглядового реферату як підсумку декількох наукових джерел з однієї теми.

Першим етапом роботи у підготовці реферату після вибору теми є підбір та вивчення літератури, наступним – є вивчення і аналіз матеріалу, який прочитаний і вивчений, законспектований в спеціальному зошиті чи на окремих листах, де вказано ПІБ автора, і вихідні дані видання, опрацьовані сторінки. Логічним продовженням є складання плану з виділенням основних питань теми, послідовність її викладу, у вступі подається короткий аналіз літератури за обраною темою, в основній частині розкривається зміст теми, в кінці подаються висновки, які мають бути чіткими і короткими.

Реферат має бути відповідним чином оформлений. На титульній сторінці вказується назва навчального закладу, кафедра психології і педагогіки та тема реферату, прізвище автора і науковий керівник, рік і місто підготовки реферату. На першій сторінці подається план, порядок який позначається цифрами. Сторінки реферату мають бути пронумеровані і мати поля.

Реферат, стаття повинні містити обов'язкові структурні елементи: анотацію; вступ; огляд літератури; формування позиції автора та наукових гіпотез; емпіричний аналіз; висновки; перелік літературних посилань; додатки.

Обсяг 7-15 сторінок. Графічні матеріали, таблиці подаються на окремому аркуші, мають обов'язкову нумерацію, підпис. Список літератури подається в кінці.

Реферат слід представити на семінарському занятті у вигляді доповіді. Доповідь має відображати основний зміст реферату простою мовою.

Доповідь — є обов'язковим елементом захисту поданої на перевірку наукової роботи студента реферату чи статті. Структурними компонентами побудови доповіді є: *вступ*, у якому визначено актуальність запропонованої проблематики; *основна частина* у якій стисло розкривається провідна ідея, її теоретичне та практичне обґрунтування та авторська інтерпретація проблеми; *висновки* та рекомендації щодо подальшого вирішення проблеми. Доповідь готується у письмовій формі обсягом 3-5 сторінок і розрахована до 10 хв. виступу.

Стаття є одним із видів самостійної навчальної роботи студентів. Мета такого виду роботи полягає в формуванні аналітичної здатності студентів. Логіка викладу матеріалу за обраною тематикою є наступною: *вступ*, де коротко подається інформація про актуальність обраної теми; *основний зміст*, в якому викладаються основні положення, які студент намагається викласти; *висновки*, де узагальнено основний зміст статті, реферату.

Конспект першоджерел та ведення тезаурусу дає можливість перевірити поточну готовність студента протягом семестру.

Конспектування першоджерел: - етап самостійної роботи, якому передують глибоке і вдумливе читання наукової літератури. Конспектування – короткий і ясний виклад основних ідей і положень, які представлені автором. В ході роботи студент має «переробити» текст, виділити з нього найбільш суттєве, не втрачаючи логіки і послідовності викладу.

Конспектування першоджерел вимагає від студентів відповідної теоретичної підготовки, відповідного рівня знань та творчості, розвитку особистісних якостей. Слід пам'ятати, що існує три види конспектів: *текстуальний*, *вільний* і *об'єднаний*.

Текстуальний конспект – виписки в зошит, при конспектуванні слід робити записи зі незначними відхиленнями від тексту оригіналу. Студент зберігає без змін авторський текст і послідовність викладу, основне правило, якого слід дотримуватись - правильно визначати основні змістовні, суттєві ідеї, висунуті автором. Виписки в текстуальному конспекті носять вибіркового характеру.

Вільний конспект - при цьому виді конспектування текст першоджерела перероблюється на власний розсуд, може перегруповуватись і викладатись власними словами. Цей вид конспекту – показник творчого підходу і розуміння змісту першоджерела.

Об'єднаний конспект – готується за різними джерелами, статтями, документами, підручниками з метою пошуку відповіді на поставлені питання. В цьому виді

конспектування узагальнюється зміст ряду близьких за тематикою і змістом джерел в певній послідовності, за основу береться те джерело, в якому найбільш повно розкрито необхідне питання.

У всіх видах конспектування слід розкрити та виписати основні ідеї, положення автора, пов'язуючи їх з власними думками та коментарем, дотримуючись певної послідовності: висунування тезисів, обґрунтування значення, доведення висунутих тез за допомогою аргументів, цитування тексту - дослівне виписування найбільш важливих висновків та ідей, дотримуючись авторського тексту, точно його передаючи з вказівкою в дужках джерела та сторінки (наприклад: [21, 104-105]). Конспект потребує дотримання правил його зовнішнього оформлення. Конспектування слід проводити в окремому зошиті з великими полями для зауважень.

Для конспектування першоджерел потрібен окремий зошит. Під час засвоєння дисципліни рекомендовано законспектувати по **3 статті** на семестр із хрестоматій:

1. Сравнительная психология и зоопсихология / Под ред. Г.В. Калягиной. – СПб: Питер, 2004. – 256с.

2. Хрестоматія по зоопсихології і сравнительной психології / Ред.-сост. Н.Н. Мешкова, Е.Ю. Федорович. 4-е изд. — М.: УМК «Психология»; Московский психолого-социальный институт, 2005. — 376 с

Конспект статей приймається лише у рукописному вигляді.

Ключові питання теми є формою контролю, що дозволяє перевірити якість засвоєння студентом ключових термінів та понять дисципліни.

Анотування літератури – перераховування основних питань, які розглядаються в роботі.

ЗАГАЛЬНІ КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ЗНАТЬ

Рейтинг модуля з дисципліни «Зоопсихологія та порівняльна психологія» обчислюється згідно з правилами, поданими в Положенні про систему модульно-рейтингового контролю навчальних досягнень студентів I-V курсів денної форми навчання КНЛУ (див. *Нормативно-методичні документи кредитно-модульної системи організації навчального процесу в Київському національному лінгвістичному університеті у 2010-2011 н.р.* / Уклад.: Соловей М.І., Шутів О.Г., Сорокін С.В., Максименко А.П. – К.: Вид. центр КНЛУ. 2010. – С. 24-27).

Система модульно-рейтингового контролю навчальних досягнень з курсу «Зоопсихологія та порівняльна психологія» студентів III курсу і має таку структуру:

№ з/п	Форма підсумкового контролю	Види навчальної діяльності студента	Максимальна кількість балів
1	Передбачений підсумковий контроль. – екзамен	1. Аудиторна та самостійна навчальна робота студента	50
		2. Модульна контрольна робота (МКР)	20
		3. Екзамен	30
2	Передбачений підсумковий контроль – залік	1. Аудиторна та самостійна навчальна робота студента	50
		2. Модульна контрольна робота (МКР)	50

Оскільки передбачено використання різних форм контролю, тому вводяться окремі критерії для кожної форми завдань.

Види навчальної діяльності студентів, яка оцінюється за видами поточного (модульного) контролю за один семестр

№ п/п	Вид діяльності	Вартість виду	Кількість робіт	Максимальна кількість балів
-------	----------------	---------------	-----------------	-----------------------------

		діяльності		
1	Семінарське заняття	5	5	(обраховується як середнє арифметичне за два види роботи) 5
2	Позааудиторна самостійна робота	5	6	
3	Наукові повідомлення, стаття, реферат	5	1	5
4	Індивідуальна творча робота, дослідницька робота	5	1	5
5	Опорний конспект (лекції) Конспект першоджерел	5 5	1 3	5
6	Тезаураc	5	1	5
7	Лабораторна робота	5	1	5
8	Модульна контрольна робота	20	1	20 (для екзамену)
9	Модульна контрольна робота	50	1	50 (для заліку)

Рейтинговий бал за роботу протягом семестру обчислюється шляхом помноження середнього арифметичного оцінок за всі види навчальної роботи студента (середнє арифметичне округлюється до десятої частки) на 10 та додаванням балів за інші види роботи (МКР).

Максимальний рейтинговий бал за роботу протягом семестру становить 100 балів.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ВІДПОВІДЕЙ ТА ОКРЕМИХ ВИДІВ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Критерії оцінки виконання навчальних завдань є одним з основних способів перевірки знань, умінь і навичок студентів з дисципліни «Зоопсихологія та порівняльна психологія». При оцінці завдань за основу слід брати повноту і правильність їх виконання. Необхідно враховувати такі вміння і навички студентів: диференціювати, інтегрувати та уніфікувати отримані знання; застосовувати правила, методи, принципи зоопсихології та враховувати закономірності і особливості психічних явищ у конкретних ситуаціях; викладати матеріал логічно і послідовно; користуватися додатковою літературою.

Критерії оцінювання аудиторної роботи студентів.

Для засвоєння понять з зоопсихології та порівняльної психології студентам пропонується на семінарських заняттях система різних завдань, задач та вправ. Задачі та вправи з дисципліни є нетиповими, але вкрай необхідними для сучасного психолога. Вони сприяють розвитку суджень, аналізу, узагальнення. Використання задач з зоопсихології також активізують пошук фундаментальних знань для вирішення тієї чи іншої задачі.

Аудиторна робота студентів включає участь в семінарських та / або практичних заняттях.

«5»	студент демонструє вичерпний виклад матеріалу за межами обов'язкового матеріалу та вільне володіння матеріалом теми семінару; вмє самостійно знайти відповідь на проблемні запитання, спираючись на лекційний матеріал, першоджерела, використання додаткових джерел та інформації, творче оперування матеріалом вмє вводити та використовувати власні класифікації, аналізувати, робити власні висновки; здатен встановлювати тематичні та міжпредметні зв'язки.
«4»	студент демонструє задовільне володіння матеріалом теми семінару; відповідь на проблемні запитання знаходить за допомогою викладача, спираючись на лекційний матеріал та вивчення першоджерел; допускає несуттєві (які кардинально не міняють суть) помилки у визначенні понять та категорій
«3»	студент частково володіє матеріалом теми семінару; формулюючи відповідь на питання, репродуктивно відбиває зміст лекційного матеріалу та/або основного підручника; допускає помилки у визначенні понять та категорій і інше.; нездатний знайти відповідь на проблемні запитання, чи вирішити проблемні завдання; несистематизований виклад матеріалу за межами поданого у лекції

«2»	студент демонструє нездатність розкрити питання семінару; допускає багато суттєвих помилок у визначенні понять та категорій і т.д., часткове структуроване відтворення матеріалу у межах поданого на лекції
«1»	уривчасте неструктуроване відтворення матеріалу у межах поданого на лекції

Рекомендації до ведення конспектів до лекцій та семінарів

Конспекти до лекцій та семінарів – це той матеріал, який детально опрацьований студентом під час підготовки до заняття, це теоретична та психологічна основа для успішної здачі заліку та екзамену. Всі види конспектів перевіряються викладачем в індивідуальному порядку, наприклад на останньому семінарському занятті.

Обов'язково враховується джерело, за яким студент готувався до заняття або яке конспектується. Робити це краще перед початком самого конспектування так, щоб при перевірці можна було побачити, що читав студент і що конспектував. Джерело вказується відповідно до загальноприйнятих норм: автор; назва роботи; автор; місце видання, назва видавництва, рік видання, прочитані сторінки.

У разі необхідності фіксації власних думок, ідей, аналогій, суджень, спогадів – обов'язково їх слід записувати на полях чи на окремій сторінці. Саме сприяє кращому розумінню наукової літератури, отриманні знання будуть активно використовуватись в конкретних ситуаціях.

Основні зауваження, які виникають під час перевірки конспектів.

Не вказується літературне джерело, не зрозуміло що читалось та над чим йшла робота.

Не слід конспектувати надто багато, але і не має бути законспектованого матеріалу замало для ґрунтовної відповіді.

Матеріал конспектується відразу, без попереднього прочитання всього тексту, конспектується те, що не читалось студентом; все підряд без обдумування та виділення головного.

Не слід ксерокопіювати окремі сторінки статей та книг, конспектів своїх товаришів. Конспект допоможе тільки тоді, коли матеріал, який в ньому поданий, запам'ятовано та засвоєно у разі самостійного опрацювання.

Показники зниження рейтингової суми балів:

Невідвідування занять без поважних причин	- 15 балів
Запізнення на заняття	- 10 балів
Неготовність до семінарського заняття	- 5 балів

Критерії оцінювання позааудиторної самостійної роботи студентів.

Різні види самостійної позааудиторної роботи студентів з курсу «Зоопсихологія та порівняльна психологія» активізують їх розумову діяльність, націлюють на результат та забезпечують емоційний інтерес до інтелектуальної діяльності. Пропоновані завдання для самостійного виконання мають декілька рівнів складності. Студент має свободу вибору письмових практичних завдань, які відповідають рівню його інтелектуальної активності (репродуктивна або продуктивна чи творча), пізнавальним здібностям, інтересам, потребам. Завдання для самостійного опрацювання, наведені у посібнику, допоможуть студентам структурувати самостійне вивчення проблемних питань зоопсихології та більш цілеспрямовано перевірити свої знання. Особливе значення має розуміння, осмислення та трактування психологічних знань на практиці та теорії педагогічної діяльності.

Перший рівень самостійної роботи (рівень А) передбачає репродукцію отриманих знань з теми. Операційно-виконавчі дії за зразком розвивають ідентифікацію об'єктів та явищ, розпізнавання шляхом порівняння зі зразком. До цього рівня самостійної роботи, окрім завдань рівня А, відносяться різні форми роботи з літературою: конспектування статей, читання першоджерел, переказ основного змісту тексту, пошук відповідей на поставлені

питання, робота з довідниками, конспектування науково-популярної літератури, робота з термінами та поняттями.

Другий рівень завдань для самостійного виконання представлений завданнями – реконструктивно-варіативного типу (*рівень В*). Завдання для рівня В допоможуть студенту структурувати, класифікувати та узагальнити навчальний матеріал. Цей рівень самостійної роботи дозволяє студенту самостійно знайти конкретні способи рішення задач, що сприятиме осмисленому переносу знань в типові ситуації. На цьому рівні студенти вчаться аналізувати події, явища, факти, використовуючи прийоми та методи пізнавальної активності, з'являються внутрішні установки до пізнання, творчої роботи. Виконання завдань цього рівня вимагає від студента самостійного вивчення додаткової літератури, актуалізації знань з суміжних дисциплін, при рішенні завдань цього рівня необхідно орієнтуватись на знання першоджерел таких авторів, як К. Фабрі, О. Леонтєва, В. Вагнера, К. Лоренца, Н. Тинбергена, К. Фриша та ін. Ускладнення змісту завдань та вправ цього рівня можливо шляхом введення певної проблеми. Проблема дозволить студенту по-іншому подивитись на ті закономірності, які описані в статті чи монографії.

Третій рівень самостійної роботи (*рівень С*). – творча продуктивна самостійна діяльність. На цьому рівні використовуються набуті знання для вирішення задач, які виходять за межі відомого зразка та потребують здатності до логічних висновків дедуктивного чи індивідуального характеру. На цьому рівні студент сам визначає шляхи рішення проблеми. На даному рівні продуктивної діяльності розвивається творче мислення та з ним творчу особистість. Основними методами для розвитку цього рівня самостійної роботи є творчі роботи та завдання проблемного характеру, проблемні питання та ситуації, аналіз та дискусії, участь в науково-дослідній роботі.

Позааудиторна самостійна робота студентів включає виконання завдань різного рівня складності, які пропонуються викладачем.

«5»	Передбачає виконання завдань С рівня. Робота виконана правильно і самостійно, відбиває належний рівень знань, та сформованість практичних навичок; оформлена згідно вимог, які висуваються для даного типу завдань.
«4»	Робота рівня С виконана самостійно, містить несуттєві помилки, відбиває належний рівень знань сформованість практичних навичок; оформлена згідно вимог, які висуваються для даного типу завдань. Передбачає виконання завдань Б рівня: робота виконана правильно і самостійно, відбиває належний рівень знань, та сформованість практичних навичок; оформлена згідно вимог, які висуваються для даного типу завдань.
«3»	Передбачає виконання завдань А рівня. Робота виконана правильно і самостійно, відбиває належний рівень знань, та сформованість практичних навичок; оформлена згідно вимог, які висуваються для даного типу завдань. Робота рівнів В та С виконана, але містить помилки, відбиває недостатній рівень знань та недостатню сформованість практичних навичок; оформлення роботи не в повній мірі відповідає вимогам, що висуваються для даного типу завдань.
«2»	Виконана робота всіх рівнів завдань не відповідає вимогам, які вказані вище як критерії для виставлення позитивної оцінки.

Виконання поданих у посібнику завдань вимагає від студента попереднього самостійного опрацювання теоретичного матеріалу за рекомендованою літературою.

Критерії оцінювання рефератів, наукових повідомлень, доповідей студентів.

Написання рефератів, статей, доповідей, есе включає самостійний вибір теми, опрацювання необхідної літератури за обраною темою та логічну подачу матеріалу. При написанні реферату, необхідно враховувати, що викладач враховує наступні критерії:

- уміння сформулювати мету роботи,
- підбір та оформлення літератури, огляд новітніх наукових повідомлень,
- повнота і логічність розкриття обраної теми,

- самостійність, аналітичність мислення,
- стилістична та орфографічна грамотність,
- коректність висновків,
- оформлення роботи.

«5»	вичерпне висвітлення обраної проблематики, чіткий виклад матеріалу, ґрунтовний аналіз поданого, використання інформації широкого діапазону, творче оперування матеріалом, робота виконана правильно і самостійно, відбиває належний рівень знань, та сформованість практичних навичок; оформлена згідно вимог, які висуваються для даного типу завдань.
«4»	якісне реферування матеріалу з обраної проблематики з уривчастим аналізом матеріалу, робота виконана самостійно, містить несуттєві помилки, відбиває належний рівень знань; оформлена згідно вимог, які висуваються для даного типу завдань.
«3»	систематизований та логічний виклад матеріалу, робота виконана, але містить помилки, відбиває недостатній рівень знань та недостатню сформованість практичних навичок; оформлення роботи не в повній мірі відповідає вимогам, що висуваються для даного типу завдань.
«2»	часткове структуроване викладення матеріалу, виконана робота не відповідає вимогам, які вказані вище як критерії для виставлення позитивної оцінки.
«1»	уривчасте неструктуроване викладення матеріалу

Критерії оцінювання індивідуальної творчої / дослідної, лабораторної роботи студентів.

Індивідуальна творча / дослідна, лабораторна робота студентів включає виконання завдань, які пропонуються викладачем

«5»	при виконанні завдання студент показав широку обізнаність у змісті теоретичного матеріалу з обраної теми, розуміння принципів підходу до вивчення психологічних феноменів, вміння самостійно проводити аналіз психологічної проблеми або емпіричних даних та формулювати коректні і вірні коментарі та висновки. Виставляється за умови відповідності змісту виконаної роботи обраній темі. Дотримання визначеного обсягу, повноти, логічності, послідовності викладу, самостійності суджень, відсутності стилістичних та орфографічних помилок.
«4»	при виконанні завдання студент показав достатню обізнаність у змісті теоретичного матеріалу з обраної теми, розуміння принципів підходу до вивчення психологічних феноменів, але виявляє при цьому недостатнє вміння самостійно проводити аналіз психологічної ситуації або емпіричних даних та формулювати коментарі і висновки. Виставляється за умови, що тема розкрита повно, логічно. Послідовна за змістом, має достатній обсяг, але має незначні помилки у викладенні матеріалу, рівень самостійності суджень недостатній.
«3»	при виконанні завдання студент показав обмежену обізнаність у змісті теоретичного матеріалу обраної теми, низьке розуміння принципів підходу до вивчення психологічних феноменів, труднощі у проведенні аналізу психологічної ситуації або емпіричних даних та формулюванні коректних та вірних коментарів і висновків, тема розкрита неповно, є неточності і прогалини у висвітленні проблеми, недостатній рівень у самостійності суджень, є мовленнєві помилки
«2»	при виконанні завдання студент показав обмежену обізнаність у змісті теоретичного матеріалу з обраної теми, нерозуміння принципів підходу до вивчення психологічних феноменів, невміння проводити аналіз психологічної літератури або емпіричних даних та формулювати коректні і вірні коментарі та висновки. Виставляється за умови відсутності вичерпної відповіді з обраної теми, наявності прогалин у знаннях, грубих фактологічних помилок, що свідчать про поверховість знань студента. Відсутній творчий підхід до вирішення проблеми та самостійні висновки. Значна кількість мовленнєвих помилок.

Критерії оцінки словникової роботи та визначення понять

При виконанні словникової роботи, головне, щоб було розкрито загальні та суттєві ознаки поняття, яке записується та зроблено посилання на джерело інформації.

«5»	Розкрито суттєві ознаки поняття, прослідковується взаємозв'язок між об'єктом та змістом поняття. Всі основні поняття до тем лекцій та семінарсько-практичних занять подано для перевірки.
«4»	Суттєві ознаки поняття розкрито неповно, прослідковується адекватний взаємозв'язок між об'єктом та змістом поняття. Основні поняття до тем лекцій та семінарсько-практичних занять подано для перевірки вчасно
«3»	Не розкрито суттєві ознаки поняття, не прослідковується взаємозв'язок між об'єктом та змістом поняття. Основні поняття до тем лекцій та семінарсько-практичних занять подано для перевірки невчасно
«2»	Не розкрито суттєві ознаки поняття, не прослідковується взаємозв'язок між об'єктом та змістом поняття. Основні поняття до тем лекцій та семінарсько-практичних занять подано для перевірки невчасно і не в повному об'ємі
«0 – 1»	Основні поняття до тем лекцій та семінарсько-практичних занять не подано для перевірки

Критерії оцінювання модульної контрольної роботи

Питання для модульної контрольної роботи представлені трьома рівнями: рівень А – репродуктивний, рівень Б – аналітично-пошуковий, рівень В – творчий. Студенти під час МКР мають виконати всі запропоновані завдання.

«17-20»	при виконанні завдання студент показав широку обізнаність у змісті теоретичного матеріалу з дисципліни, розуміння принципів підходу до емпіричного вивчення психологічних феноменів, вміння самостійно проводити аналіз психологічної ситуації або емпіричних даних та формулювати коректні і вірні коментарі та висновки. Виставляється за умови відповідності змісту виконаної роботи обраній темі. Дотримання визначеного обсягу, повноти, логічності, послідовності викладу, самостійності суджень, відсутності стилістичних та орфографічних помилок.
«13-16»	при виконанні завдання студент показав достатню обізнаність у змісті теоретичного матеріалу з дисципліни, розуміння принципів підходу до емпіричного вивчення психологічних феноменів, але виявляє при цьому недостатнє вміння самостійно проводити аналіз психологічної ситуації або емпіричних даних та формулювати коментарі і висновки. Виставляється за умови, що відповідь повна, логічна. Послідовна за змістом, має достатній обсяг, але має незначні помилки у викладенні матеріалу, рівень самостійності суджень недостатній.
«9-12»	при виконанні завдання студент показав обмежену обізнаність у змісті теоретичного матеріалу з дисципліни, низьке розуміння принципів підходу до емпіричного вивчення психологічних феноменів, труднощі у проведенні аналізу психологічної ситуації або емпіричних даних та формулюванні коректних та вірних коментарів і висновків, відповідь неповна, є неточності і прогалини у висвітленні проблеми, недостатній рівень у самостійності суджень, є мовленнєві помилки
«0-8»	при виконанні завдання студент показав обмежену обізнаність у змісті теоретичного матеріалу з дисципліни, нерозуміння принципів підходу до емпіричного вивчення психологічних феноменів, невміння проводити аналіз психологічної ситуації або емпіричних даних та формулювати коректні і вірні коментарі та висновки. Виставляється за умови відсутності вичерпної відповіді з обраної теми, наявність прогалин у знаннях, грубих фактологічних помилок, що свідчать про поверховість знань студента. Відсутній творчий підхід до вирішення проблеми та самостійні висновки. Значна кількість мовленнєвих помилок.

У разі передбачення навчальним планом заліку як підсумкової форми контролю, протягом семестру студент може набрати максимальну кількість балів 50. Модульна контрольна робота оцінюється максимально у 50 балів:

«відмінно»	50 - 41	балів
------------	---------	-------

«добре»	40- 31	балів
«задовільно»	30 -21	балів
«незадовільно»	20 і нижче	балів
Неявка на МКР	0	балів

Семестровий рейтинговий бал є сумою рейтингового балу за роботу протягом семестру і рейтингового балу за МКР.

ЗАЛІК

Оцінка в національній шкалі («зараховано», «не зараховано») та оцінка в шкалі ЄКТС виставляються на підставі семестрового рейтингового бала студента за дисципліну таким чином:

90 – 100 балів	– A	} зараховано
82 – 89 балів	– B	
75 – 81 бал	– C	
66 – 74 бали	– D	
60 – 65 балів	– E	
59 балів і нижче	– FX	

Студенти, які мають семестровий рейтинговий бал з дисципліни 60 і вище, отримують відмітку про екзамен (залік «зараховано») і відповідну оцінку в шкалі ЄКТС без складання екзамену / заліку.

Студенти, які не набрали необхідної кількості балів, можуть до дня заліку індивідуально відпрацювати невиконані завдання з викладачем у години, призначені для консультацій.

Студенти, які мають семестровий рейтинговий бал з дисципліни 59 і нижче, складають залік і в разі успішного складання їм виставляється відмітка про залік «зараховано» в національній шкалі, а в шкалі ЄКТС – E та бал 60. Якщо студент під час заліку отримав відмітку про залік «не зараховано», то йому в залікову відомість виставляється відмітка про залік «не зараховано» в національній шкалі, оцінка FX – у шкалі ЄКТС та його семестровий рейтинговий бал за дисципліну.

Студенти, які не набрали необхідної кількості балів – менше 42 балів, можуть до дня заліку індивідуально відпрацювати невиконані завдання з викладачем у години, призначені для консультацій.

Підсумкова оцінка за дисципліну виставляється як сума семестрового рейтингового балу за таблицею:

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82 – 89	B	добре	
74 – 81	C		
64 – 73	D	задовільно	
60 – 63	E		
0 – 59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання

Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин												
	денна форма						Заочна форма						
	усього	у тому числі					усього	у тому числі					
		л	п	лаб	інд	с.р.		л	п	лаб	інд	с.р.	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	
Модуль 1													
Змістовий модуль 1. Вступ в зоопсихологію та порівняльну психологію.													
Тема 1.1. Загальнотеоретичні і методологічні основи зоопсихології та порівняльної психології.	12	2	2			8							
Тема 2. Історія розвитку зоопсихології та порівняльної психології.	16	4	4			8							
тема 3. Методи дослідження в зоопсихології та порівняльної психології.	4	2											
Змістовий модуль 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПСИХІКИ ТВАРИН													
Тема 3. Проблема походження психіки, основні підходи до вирішення питання про зародження психіки тварин. Критерії психічного	14	4	2			8							
Тема 4. Еволюція психіки: стадіальні та рівневі концепції розвитку психіки, особливості образу життя тварин.	12	2	2			8							
Тема 5. Онтогенез поведінки та психіки тварин	12	2	2			8							
Усього годин	72	16	14			42							
СЕМЕСТР 2. ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 3. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПСИХІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ ТА ТВАРИНИ.													
Тема 6. Вроджені форми поведінки тварин.	13	2	1			10							
Тема 7. Комунікативна, інформативна та пізнавальна поведінка тварин	11	2	1			8							
Тема 8. Процес навчання. Здібність до умовиводів у вищих тварин.	8	2	2			4							
тема 9. Особливості психічних функцій у тварин	8	2	2			4							

тема 10. Елементарне мислення тварин	6	2	2			2						
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 4. ПОРІВНЯЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ												
Тема 10. Наукові концепції та проблема об'єктивного вивчення психіки та поведінки тварин. Порівняльне вивчення психіки людини та тварин.	12	4	2			6						
Тема 11. Еволюція психіки та антропогенез. Використання зоопсихологічних знань в різних галузях життєдіяльності людини.	12	4	2			4						
Усього годин	72	20	14			38						
Модуль 2												
ІНДЗ			-	-		-			-	-	-	
Усього годин	144	36	28			80						

ЗМІСТ КУРСУ

СЕМЕСТР 1

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. ВСТУП У ЗООПСИХОЛОГІЮ ТА ПОРІВНЯЛЬНУ ПСИХОЛОГІЮ

Тема 1.1. Загальнотеоретичні і методологічні основи зоопсихології та порівняльної психології. Лекція (2 год.)

Зоопсихологія та порівняльна психологія як окремі галузі психологічної науки. Поведінка як об'єкт зоопсихології та порівняльної психології. Предмет, теоретичні і практичні задачі, методологія та методи зоопсихології та порівняльної психології. Зоопсихологія та інші галузі психологічних наук: психологія, етологія, психофізіологія, фізіологія вищої нервової діяльності та центральної нервової системи, нейрофізіологія. Місце зоопсихології та порівняльної психології в системі наук. Прикладне значення зоопсихології та порівняльної психології.

Питання для самостійного вивчення: Актуальні проблеми та напрями досліджень сучасної зоопсихології та порівняльної психології.

Питання для самоконтролю:

1. Дайте визначення предмету та завдань зоопсихології та вкажіть чим предмет цієї науки відрізняється від предмету інших галузей психологічної науки.
2. Визначте місце зоопсихології та порівняльної психології в системі наук.
3. Визначте взаємовплив даних зоопсихології та інших напрямів психології: вікової, психофізіології, клінічної психології.

Література

1. Филиппова Г.Г. Зоопсихология и сравнительная психология [Текст] : Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Г.Г. Филиппова. – М.: Издательский центр «Академия», 2012.– С. 6-17.
2. Арнольд О.Р. Хвостатые психотерапевты [Текст] / А. Арнольд. - М., 2001. – С.

Тема 1.2. Історія розвитку зоопсихології та порівняльної психології.

Лекція (4 год.)

Донауковий період вивчення манер тварин. Початок експериментального вивчення поведінки тварин (Ж.Бюффон, Г.Реймарус).

Становлення наукової зоопсихології: описовий період (Альфред Брем, Чарльз Дарвін, Жан Анрі Фабр). Формування різних напрямів та підходів до вивчення психіки та поведінки тварин. Теорія еволюції. Моделі еволюції. Досліди Ж. Леба з виявлення елементарних поведінкових актів. Етологія (К. Лоренц, Н. Тинберген, К. фон Фріш) як наука, яка вивчає видоспецифічні поведінку тварин в природніх чи наближених до них умовах життя тварин. Дослідження здібності тварин до навчання (Дж. Уотсон, Е. Торндайк, Е. Толмен, І.П. Павлов) тварин. Дослідження мислення антропоїдів (В.Келер, Н.Н. Ладигіна-Котс). Дослідження зачатків мислення у тварин (В. Келер, Л.В. Крушинский). Проблема інстинкту в роботах учених (В.А. Вагнер, Л.А. Орбелі, П.К. Анохін).

Зоопсихологічні та порівняльно-психологічні дослідження у Україні та світі (В.А. Вагнер, Н.Н Ладигіна-Котс та інші).

Питання для самостійного вивчення: Можливості об'єктивного вивчення психіки тварин на основі аналізу їхньої поведінки.

Питання для самоконтролю:

1. Схарактеризуйте значення етології для вивчення поведінки тварин.
2. Охарактеризуйте теорії еволюції та опишіть її моделі.

Література:

1. Губко О. Т. Основи зоопсихології [Текст]: Навчальний посібник / За ред. С. І. Болтівця. – К. : Світогляд, 2006. – 190 с.
2. Правоторов Г.В. Зоопсихология для гуманитариев [Текст]: Учебное пособие / Правоторов Г.В. – Новосибирск: ООО «Издательство ЮКЭА», 2001. – С.44-64.
3. Слоним А.Д. Инстинкт. Загадки врожденного поведения организмов [Текст]: / Слоним А.Д. – Л., 1967.
4. Тинберген Н. Поведение животных. / Тинберген Н. – М., 1969.
5. Филиппова Г.Г. Зоопсихология и сравнительная психология [Текст]: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Г.Г. Филиппова. – М.: Издательский центр «Академия», 2012. – 544 с. – (Сер. Бакалавриат). – С. 173-193.
6. Фабри К.Э. Основы зоопсихологии [Текст]: Учебник для студ. высш. учеб.заведений, обучающихся по специальностям «Психология» и др. / Фарби К. – М., 2001. – 464 с. Часть I. Глава 1, 2. – С.36-90.

Тема 1.3. Методи дослідження в зоопсихології та порівняльної психології. Лекція (2 год.)

Основні напрями вивчення поведінки тварин. Поведінка в популяціях. Методи вивчення поведінки тварин в популяціях. Спостереження за тваринами в природніх умовах та умовах неволі, за прирученими тваринами в природніх умовах.

Методи вивчення поведінки та психіки тварин. Порівняльний метод як основа вивчення поведінки та психіки тварин. Методи вивчення психіки людини і тварин: спостереження в природніх умовах (Н.Тинберген, Д. Гудолл); спостереження в неволі (Н.Н. Ладигіна-Котс, В.С. Мухіна); лабораторний експеримент (Н.Н. Ладигіна-Котс, В. Келер, С.Л. Новосьолова, Н.А.Тушмалова); польовий експеримент (Н.Тинберген, Г.Л. Скребицький, Ж.І. Резникова та інші); спеціальне навчання чи формуючий експеримент (К. Прайор, Л.І. Уланова, А. та Б. Гарднер). Способи фіксації даних спостереження: суцільне протоколювання, вибіркоче протоколювання, почасовий протокол, поведінковий протокол, використання графічних схем, кодування інформації.

Посаднання спостереження та експериментів. Методи етологічних спостережень (кількісний та якісний аналіз, виділення «одиниць» видоспецифічної поведінки – фіксовані

комплекси дій, використання моделей, перехресне виховання). Етограма. Метод "макетів". Комплекси фіксованих дій, ключові стимули (релізери).

Методи вивчення здібностей до навчання (умовні рефлексії, «проблемна клітка», камера Скіннера, вибір за зразком). Методи вивчення мислення тварин (задачі на екстраполяцію, на оперування розмірністю фігур, на застосування засобів).

Вимоги до організації зоопсихологічних досліджень та до їхньої інтерпретації.

Питання для самостійного вивчення: Характеристика об'єктивного біологічного методу вивчення поведінки тварин в працях В.Вагнера. Опис «інсайту» в досліджах В. Келера.

Питання для самоконтролю:

1. Що таке етограма?
2. Опишіть метод "макетів", його можливості та обмеження.
3. Охарактеризуйте основні принципи та правила проведення методу спостереження в зоопсихології.
4. Що таке когнітивна карта? Які фактори прижиттєвого досвіду суб'єкта впливають на її формування?
5. Які методи дослідження дають повну картину поведінки тварини в природних умовах?
6. Хто вивчав поведінку людиноподібних мавп в природних умовах?

Література

1. Губко О. Т. Основи зоопсихології [Текст]: Навчальний посібник / За ред. С. І. Болтівця. - К. : Світогляд, 2006. - 190 с.
2. Филиппова Г.Г. Зоопсихология и сравнительная психология [Текст] : Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Г.Г. Филиппова. – М.: Издательский центр «Академия», 2012. – 544 с.
3. Чайченко К. Е. Зоопсихология та порівняльна психологія [Текст] / Е.К. Чайченко. – К., 1992. –147 с.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПСИХІКИ ТВАРИН

Тема 2.1. Проблема походження психіки, основні підходи до вирішення питання про зародження психіки тварин. Критерії психічного. Лекція (4 год.)

Проблема походження психіки в психології. Точки зору на походження психіки: панпсихізм, біопсихізм, анімалопсихізм, нейропсихізм, антропопсихізм.

Основні положення еволюційно-системного та системно-синергетичного підходів в зоопсихології. Проблема об'єктивного вивчення психіки тварин.

Умови виникнення психіки на різних рівнях розвитку матерії, необхідність появи психічного відображення в еволюції. Рух, поведінка та психічне відображення. Їх характеристика та взаємозв'язок.

Співвідношення уявлень про функції психіки та критерії для її визначення. Гіпотези О.Леонт'єва, К.Платонова, П.Гальперіна. Анімальне харчування та анімалістичний рух. Виникнення чутливості. Подразливість та чутливість. Чутливість як критерій психічного. Теоретичне та експериментальне обґрунтування виникнення відчуття як суб'єктивного переживання біологічно нейтральних якостей об'єкта.

Вимоги організму до середовища та потреб. Критерії появи потребово-мотиваційної сфери.

Питання для самостійного вивчення:

Еволюція ставлення людини до тварини. Культ тварини в релігіях. Кордони між "допсихічною" та "психічною" формами життя в різних підходах. Особливості життєдіяльності живих організмів, які визначають необхідність регуляції активності. Ознаки тваринної форми життя. Функції психіки, запропоновані в межах діяльнісного підходу.

Питання для самоконтролю:

1. Назвіть основні положення системного підходу.
2. Визначте можливості синергетики як методологічної основи наукового дослідження.
3. В чому сутність біологічних та психологічних основ виникнення психічної форми відображення для регуляції взаємодії суб'єкту зі світом?
4. Які особливості життєдіяльності живих організмів визначають необхідність регуляції активності за допомогою психічного відображення?
5. Перерахуйте ознаки тваринної форми життя.
6. Назвіть функції психіки, запропоновані в межах діяльнісного підходу

Література

1. Губко О. Т. Основи зоопсихології [Текст]: Навчальний посібник / За ред. С. І. Болтівця. – К. : Світогляд, 2006. – 190 с.
2. Годфруа Ж. Что такое психология. Том 1. М.: Мир, 1996 г.
3. Филиппова Г.Г. Зоопсихология и сравнительная психология [Текст] : Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Г.Г. Филиппова. – М.: Издательский центр «Академия», 2012. – 544 с.
4. Чайченко К. Е. Зоопсихология та порівняльна психологія [Текст] / К.Е. Чайченко - К., 1992. - 147 с

Тема 2.2. Еволюція психіки: стадіальні та рівневі концепції розвитку психіки, особливості образу життя тварин. Лекція (2 год.)

Проблема еволюції психіки в психології. Порівняльно-психологічний метод дослідження психіки в зоопсихології.

Загальна характеристика психіки тварин та стадії розвитку психіки.

Стадіальна концепція О.Леонтьєва: стадія елементарної сенсорної психіки, нижчий рівень психічного розвитку, вищий рівень розвитку сенсорної психіки, стадія перцептивної психіки, інтелектуальна стадія розвитку психіки, стадії свідомості. Критерії розподілу стадій.

Стадії та рівні розвитку психіки за К.Фабрі, відмінності між концепціями. Критерії розподілу стадій елементарної сенсорної та перцептивної психіки К.Е. Фабрі. Елементи та передумови інтелектуальної поведінки тварин.

Стадія перцептивної психіки. Нижчий та вищий рівні розвитку перцептивної психіки. Інтелектуальна стадія розвитку психіки. Стадія свідомості. Еволюція психіки та антропогенез. Психіка антропоїдів. Проблема походження трудової діяльності. Проблема зародження суспільних відносин та мови. Культурно-історична теорія Л.С. Виготського.

Питання для самостійного вивчення:

Система основних категорій в процесі аналізу сутності психіки та закономірностей її розвитку.

Питання для самоконтролю:

1. Які групи критеріїв виділяються в якості основи періодизації еволюції психіки?
2. В чому сутність особливостей порівняльно-психологічного методу дослідження?
3. Які існують стадіальні та рівневі концепції процесу еволюції психіки?

Література

1. Губко О. Т. Основи зоопсихології [Текст]: Навчальний посібник / За ред. С. І. Болтівця. - К. : Світогляд, 2006. - 190 с.
2. Филиппова Г.Г. Зоопсихология и сравнительная психология [Текст] : Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Г.Г. Филиппова. – М.: Издательский центр «Академия», 2012.- 544 с.
3. Чайченко К. Е. Зоопсихология та порівняльна психологія [Текст] / К.Е. Чайченко - К., 1992. - 147 с

Тема 2.3. Онтогенез поведінки та психіки тварин. Лекція (2 год)

Проблема онтогенезу поведінки. Еволюційні та революційні періоди в онтогенезі, сензитивні та критичні періоди.

Розвиток психіки та поведінки в постнатальному, ювенальному періодах та в період статевого дозрівання

Специфіка змісту діяльності в дитинстві у порівнянні з дорослим життям тварини. Різні форми турботи про потомство. Специфіка ігрової діяльності, її характеристика, умови для здійснення.

Орієнтувально-дослідницька діяльність: роль в поведінка тварин, зміст, структура, методи дослідження. Спілкування як механізм здійснення групової поведінки і як діяльності. Розвиток спілкування в філогенезі. Виникнення специфічної функціональної потреби в спілкуванні та роль в походженні людської свідомості.

Питання для самостійного вивчення:

1. Дозрівання та розвиток. Періодизація онтогенезу. Основні напрями розвитку психічної діяльності в пренатальному періоді.

2. Ігрова мотивація, її специфіка, гра як онтогенетичний механізм розвитку інтелектуальної структури діяльності

Питання для самоконтролю:

1. Розкрийте специфіку змісту ігрової діяльності тварин

2. Визначте основні етапи онтогенезу тварин

Література

1. Губко О. Т. Основи зоопсихології [Текст]: Навчальний посібник / За ред. С. І. Болтівця. - К. : Світогляд, 2006. - 190 с.

2. Филиппова Г.Г. Зоопсихология и сравнительная психология [Текст] : Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Г.Г. Филиппова. – М.: Издательский центр «Академия», 2012.- 544 с.

3. Чайченко К. Е. Зоопсихология та порівняльна психологія [Текст] / К.Е. Чайченко - К., 1992. - 147

СЕМЕСТР 2

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 3. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПСИХІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ ТА ТВАРИНИ.

Тема 3.1. Вроджені форми поведінки тварин. Лекція (2 год.)

Типологія форм поведінки (поведінкових реакцій) у тварин. Класифікації різних форм поведінки тварин (за Д.Дьюсбері та Л.В. Крушинським). Харчова, оборонна, комфортна поведінка: потягування, обтрушування, грумінг. Розвиток типів поведінки тварин в еволюції.

Вроджені форми поведінки тварин. Принципи класифікації вроджених форм поведінки за П. Симоновим (1986): вітальні, зоосоціальні рефлекси та рефлекси саморозвитку. Таксиси, види таксисів. Безумовні рефлекси, класифікація. Структурно-функціональна організація безумовних рефлексів.

Інстинкт як основа формування поведінки тварини. Ознаки інстинктивної поведінки за Г.Цинглером. Комплекси фіксованих дій (КФД). Механізми інстинктивної поведінки. Закон сумації ключових подразників. Структура інстинктивної поведінки. Психічний компонент інстинктивної поведінки. Концепція інстинктивної поведінки (К.Лоренц, Н.Тинберген та інші). Зовнішні та внутрішні чинники інстинктивної поведінки. Ключові стимули-релізери. Імпринтинг, критичні періоди. Реалізація видового досвіду в індивідуальній поведінці, інстинктивна поведінка в онтогенезі. Пластичність інстинктивної поведінки.

Зоосоціальна поведінка: роль статевого розмноження в еволюції. Типи шлюбних відносин тварин: моногамія, полігамія, поліандрія; репродуктивна ізоляція. Комунікації в статевій поведінці. Акустична та оптична сигналізація. Роль хімічної комунікації в

розмноженні: феромони. Статевий диморфізм. Ритуалізація статевої поведінки, статеві поведінка та агресія. Шлюбні церемонії тварин. Батьківська поведінка, будівництво гнізд та їх охорона до народження потомства, турбота про потомство в різних таксономічних групах.

Ігрова поведінка: концепції Г. Спенсера, К.Грооса, синтетична концепція К.Фабрі, класифікація ігор за К.Фабрі: індивідуальні та спільні ігри. Переадультичний (ігровий) період поведінки дорослих статевозрілих тварин. Вищі форми ігрової дослідницької поведінки тварин.

Питання для самостійного вивчення:

1. Інстинктивна поведінка як основа життєдіяльності тварин.
2. Методи вивчення інстинктивної поведінки, взаємозв'язку вродженого та набутого в поведінці тварин.

Питання для самоконтролю:

1. Проаналізуйте основні форми поведінки тварин.
2. Схарактеризуйте інстинкт як основу формування поведінки

Література

1. Губко О. Т. Основи зоопсихології [Текст]: Навчальний посібник / За ред. С. І. Болтвіця. - К. : Світогляд, 2006. - 190 с.
2. Филиппова Г.Г. Зоопсихология и сравнительная психология [Текст] : Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Г.Г. Филиппова. – М.: Издательский центр «Академия», 2012.- 544 с.
3. Чайченко К. Е. Зоопсихология та порівняльна психологія [Текст] / К.Е. Чайченко - К., 1992. - 147 с

Тема 3.2. Комунікативна, інформативна та пізнавальна поведінка тварин. Лекція (2 год.)

Комунікативна поведінка: органи чуття, види комунікації: тактильна, зорова, акустична та хімічна. Особливості процесу спілкування у тварин: засоби спілкування (запах, окраска, ритуальні рухи, запахи, сигнали). Мова тварин: здатність до символізації, ступінь та якості символізації. Категорії мови тварин. Отримання інформації, видоспецифічна комунікація. Комунікація у вищих ссавців. Символічна комунікація. «Мова» тварин та мова людини. Навчання тварин мов-посередників.

Соціальна поведінка тварин: агрегація, чи скупчення, види та типи скупчень тварин, анонімні скупчення та організація в них поведінки. Дослідження Н. Тинбергена поведінки соціальних тварин. Життєвий простір. Індивідуальна дистанція. Індивідуалізовані скупчень, ієрархія ролей та "розподіл праці" в соціальних групах. Вожаки. Територіальність. Комфортна поведінка, оборонна та агресивна поведінка. Агресія в тваринному світі: класифікація типів агресії. Внутрішньовидова агресія, територіальна та міжгруповою агресія. Міжвидова агресія. Невмотивована агресія. Альтруїзм та взаємопідтримка у тварин.

Питання для самостійного вивчення:

Методика вивчення мислення тварин. Вивчення здібностей тварин до узагальнення та абстрагування. Здібність тварин до символізації. Навичка. Дресирування та її стадії.

Питання для самоконтролю:

1. Охарактеризуйте взаємодію вродженого та набутого в поведінці тварин.
2. Розкрийте роль генетичної готовності до певних видів навчання.
3. Розкрийте роль практичної діяльності, органів маніпулювання та рухової активності у розвитку психіки тварин

Література

1. Губко О. Т. Основи зоопсихології [Текст]: Навчальний посібник / За ред. С. І. Болтвіця. - К. : Світогляд, 2006. - 190 с.
2. Филиппова Г.Г. Зоопсихология и сравнительная психология [Текст] : Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Г.Г. Филиппова. – М.: Издательский центр «Академия», 2012.- 544 с.

3. Чайченко К. Е. Зоопсихологія та порівняльна психологія [Текст] / К.Е. Чайченко - К., 1992. - 147 с.

Тема 3.3. Процес навчання. Здібність до умовиводів у вищих тварин. Лекція (2 год.)

Проблема навчання тварин: класифікація та характеристика видів навчання. Особливості процесу навчання у тварин. Загальна характеристика навчання, алеломіметична поведінка та імітаційне навчання. Облігатне та факультативне, асоціативне, інструментальне навчання. Імітація, одномоментне та вікарне навчання. Норма реакції. Структура поведінкового акту за У.Крегом

Вікові зміни здібності тварин до навчання. Феномен генералізації. Оперантне обумовлювання. Форми підкріплення. Різні способи навчання. Розвиток здібності до умовиводів в процесі еволюції. Когнітивні форми навчання у тварин.

Наслідкування як типова форма на учіння тварин. Звикання та сенситація як найпростіші форми на учіння.

Дослідницька поведінка та цікавість як важливі джерела мотивації тварин. Підкріплення в навчінні тварин. Формування когнітивних карт у тварин. Експерименти з навчанням тварин.

Питання для самостійного вивчення:

Навчання через інсайт, формування установок на навчання. Навичка як основна форма навчання

Питання для самоконтролю:

1. Проаналізуйте основні форми поведінки тварин.
2. Схарактеризуйте інстинкт як основу формування поведінки

Література

1. Губко О. Т. Основи зоопсихології [Текст]: Навчальний посібник / За ред. С. І. Болтівця. - К. : Світогляд, 2006. - 190 с.

2. Филиппова Г.Г. Зоопсихология и сравнительная психология [Текст] : Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Г.Г. Филиппова. – М.: Издательский центр «Академия», 2012.- 544 с.

3. Чайченко К. Е. Зоопсихологія та порівняльна психологія [Текст] / К.Е. Чайченко - К., 1992. - 147 с

Тема 3.4. Особливості психічних функцій у тварин. Лекція (2 год.)

Сприймання як процес психічного відображення. Розвиток чутливості у тварин. Пам'ять як спосіб фіксації досвіду у тварин. Генетичний та філогенетичний рівні пам'яті. Емоції як механізм відображення результату поведінки.

Особливості психічного відображення у одноклітинних, нижчих багатоклітинних тварин та у членистоногих та головоногих моллюсків: навчання, пам'ять, експериментальні дослідження навчання та пам'яті. Особливості психічного відображення у нижчих хребцевих (риби, амфібії та рептилії): орієнтація в просторі, пластичність видотипової поведінки групова поведінка та комунікація; експериментальні дослідження навчання та пам'яті.

Особливості поведінки та психічного відображення у вищих хребцевих (птахи та ссавці, за виключенням людиноподібних мавп): образ життя, орієнтація в просторі, пластичність видотипової поведінки групова поведінка та комунікація; орієнтувально-дослідна діяльність, латентне навчання, гра; експериментальні дослідження навчання та пам'яті (в тому числі відстроченої поведінки), елементарного мислення.

Особливості поведінки та психічного відображення у людиноподібних мавп: образ життя, орієнтація в просторі, пластичність видотипової поведінки групова поведінка та комунікація; материнська поведінка, орієнтувально-дослідна діяльність, гра, предметна діяльність; експериментальні дослідження навчання та пам'яті, інтелекту, «другого психологічного плану» (обман, намірена поведінка), самопізнання.

Питання для самостійного вивчення:

Психіка як фактор антропогенної еволюції тварин: особливості поведінки та психіки урбанізованих та природних популяцій тварин; психологічні механізми адаптації до урбанізованого середовища.

Питання для самоконтролю:

1. Охарактеризуйте основні механізми та види пам'яті.
2. Які відмінності в особливостях поведінки тварин відповідно до рівня розвитку?

Література

1. Губко О. Т. Основи зоопсихології [Текст]: Навчальний посібник / За ред. С. І. Болтівця. - К. : Світогляд, 2006. - 190 с.
2. Туриніна О.Л. Порівняльна психологія: навч. посіб. [Текст]: / О.Л. Туриніна, Л.З. Сердюк – К.: МАУП, 2005. – 228 с.
3. Филиппова Г.Г. Зоопсихология и сравнительная психология [Текст] : Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Г.Г. Филиппова. – М.: Издательский центр «Академия», 2012.- 544 с.
4. Чайченко К. Е. Зоопсихология та порівняльна психологія [Текст] / К.Е. Чайченко - К., 1992. - 147 с

Тема 3.5. Елементарне мислення тварин. Лекція (2 год.)

Елементарна розсудкова діяльність тварин: критерії інтелектуальної поведінки тварин, морфологічні основи мислення тварин. Проява інтелекту у тварин та розумова діяльність тварин. Поняття про емпіричні закони та елементарні логічні задачі.

Біологічна обмеженість інтелекту тварин. Елементарне мислення тварин. Когнітивні процеси. Визначення поняття “мислення тварин”. Предметна діяльність тварин, конструктивна діяльність мавп. Досліди Л.Крушинського. Інсайт у тварин, здатність до узагальнення та символізації.

Методики вивчення мислення тварин. Тести діагностики інтелектуальної активності у тварин. Вивчення здібностей тварин до узагальнення та абстрагування. Здібність тварин до символізації.

Психіка антропоїдів. Проблема походження трудової діяльності, зародження суспільних відносин та членороздільної мови.

Питання для самостійного вивчення:

Досліди Л.В. Крушинського. Інтелектуальна діяльність у птахів. Особливості інтелектуальної діяльності птахів.

Питання для самоконтролю:

1. Охарактеризуйте когнітивні процеси у тварин
2. Дайте визначення поняттю інтелектуальна діяльність тварин.

Література

1. Губко О. Т. Основи зоопсихології [Текст]: Навчальний посібник / За ред. С. І. Болтівця. - К. : Світогляд, 2006. - 190 с.
2. Филиппова Г.Г. Зоопсихология и сравнительная психология [Текст] : Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Г.Г. Филиппова. – М.: Издательский центр «Академия», 2012.- 544 с.
3. Чайченко К. Е. Зоопсихология та порівняльна психологія [Текст] / К.Е. Чайченко - К., 1992. - 147 с
4. Мирошниченко И.В. Зоопсихология: конспект лекций / И.В. Мирошниченко. – М.: А-Приор, 2012. – 144 с.
5. Хрестоматия по зоопсихологии и сравнительной психологии [Текст]: / ред.-сост. Н.Н. Мешкова, Е.Ю. Федорович. – М.: УМК «Психология»; Московский психолого-социальный институт, 2005. – 376с.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 4. ПОРІВНЯЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ

Тема 4.1. Наукові концепції та проблема об'єктивного вивчення психіки та поведінки тварин. Порівняльне вивчення психіки людини та тварин

Лекція (4 год.)

Можливості об'єктивного вивчення психіки тварин на основі аналізу їхньої поведінки в ході організованих досліджень. Помилки постановки експериментів та інтерпретації результатів внаслідок неврахованості біологічних особливостей образу життя тварини

Порівняльне вивчення поведінки і психіки дітей та дитинчат людиноподібних мавп: досліді з «виховання» дитинчати шимпанзе в "сім'ї" (роботи Н.Н. Ладигіної-Котс та інших). Спільне та відмінне загального розвитку, ігрової поведінки, копіювання, мислення, емоцій у дітей та дитинчат людиноподібних мавп.

Дослідження В.С. Мухіної, С.Л. Новосолової здібностей мавп до конструювання, малювання. Вивчення мислення людиноподібних мавп, здатності до використання знарядь в експериментальних умовах.

Дослідження Н.Тих з "виховання нових засобів спілкування" та експерименти Л.Уланової з вироблення сигнальних рухів у нижчих мавп. Програми А. та Б. Гарднер, Д.Примека, Ф. Паттерсон, Д. та С. Севедж-Румбо з навчання людиноподібних мавп мовам-посередникам (амслен, жетони, іеркиш).

Питання для самостійного вивчення:

Особливості, можливості та обмеження конструювання людиноподібними мавпами знарядь в експериментальних умовах. Можливості та обмеження використання мавпами знакових мов. Особливості прояву та формування емоційних взаємовідносин з людьми-вихователями у дитинчат людиноподібних мавп.

Питання для самоконтролю:

1. Розкрийте особливості конструювання людиноподібними мавпами
2. Зробіть аналіз програм з навчання людиноподібних мавп мовам-посередникам

Література

1.Губко О. Т. Основи зоопсихології [Текст]: Навчальний посібник / За ред. С. І. Болтівця. - К. : Світогляд, 2006. - 190 с.

2.Филиппова Г.Г. Зоопсихология и сравнительная психология [Текст] : Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Г.Г. Филиппова. – М.: Издательский центр «Академия», 2012.- 544 с.

3.Чайченко К. Е. Зоопсихология та порівняльна психологія [Текст] / К.Е. Чайченко - К., 1992. - 147 с

4.Мирошниченко И.В. Зоопсихология: конспект лекций / И.В. Мирошниченко. – М.: А-Приор, 2012. – 144 с.

5.Хрестоматия по зоопсихологии и сравнительной психологии [Текст]: / ред.-сост. Н.Н. Мешкова, Е.Ю. Федорович. – М.: УМК «Психология»; Московский психолого-социальный институт, 2005. – 376с.

Тема 4.2. Еволюція психіки та антропогенез. Використання зоопсихологічних знань в різних галузях життєдіяльності людини. Лекція (4 години)

Психічна діяльність людини та тварини: генетична спільність та якісні відмінності. Виникнення свідомості у тварин та розвиток в процесі еволюції. Соціальна свідомість у тварини та людини. Прообрази людської культури в тваринному світі. Дружба, любов, мораль, самопожертва.

Предметна діяльність мавп. Родословне дерево та рівні розвитку тварин за К.Фабрі. Порівняльні аспекти становлення психіки тварин та людини. Суспільні відносини, культура та біологічні закономірності.

Пізнання психіки на основі життєвого досвіду. Використання знань про психіку та поведінку тварин в господарській та промисловій діяльності людини. Використання зоопсихологічних знань в психотерапії, при роботі з дітьми. Утримання тварин в домашніх умовах.

Питання для самостійного опрацювання:

Організування угруповання в різних класах тварин. Угруповання тварин, що побудовані на принципі ієрархії та територіальності. Типи ієрархій. Домінування. Лідерство. Типи територіальностей. Параметри, що характеризують угруповання, побудоване на принципі територіальності.

Питання для самоконтролю:

1. Які знання про поведінку тварин можна використовувати в тваринництві, сільському господарстві?
2. Як використовуються зоопсихологічні знання в природоохоронній діяльності людини?
3. В чому проявляються психотерапевтичні можливості взаємодії з домашніми тваринами?

ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ ТА МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З ПІДГОТОВКИ ДО НИХ

План семінарського заняття складається з теми семінару, його цілей, форми проведення, основних питань. Основні форми проведення семінарів: групові дискусії та презентації. Для найбільш ефективної участі в групових дискусіях студентам необхідно прочитати відповідну літературу. Для найбільш глибокого вивчення предмету рекомендуються додаткові джерела. Темі та завдання для презентацій студентом обираються самостійно. Таким чином, підготовка до семінару передбачає вивчення основної та додаткової літератури у відповідності до питань, а також в підготовці спеціальних домашніх завдань, які покликані допомогти студенту співвіднести набуті теоретичні знання з оточуючою його дійсністю – самостійною роботою.

Самостійна робота студентів при вивченні дисципліни «Зоопсихологія та порівняльна психологія» має велике значення для формування світоглядних уявлень психолога. Частина цього часу відводиться на знайомство з літературними джерелами, які пропонуються до вивчення, роботу в бібліотечних фондах університету та міста. Студентам рекомендується систематичне знайомство з науковими роботами у вітчизняній та зарубіжній періодиці: журналах «Практична психологія та соціальна робота», «Вопросы психологии», «Психологический журнал», використання різноманітних можливостей електронних засобів, Internet, комп'ютеру, телебачення. Для безпосереднього знайомства з особливостями поведінки тварин, необхідно відвідування зоопарку (відділ приматів). В самостійну роботу студента входить підготовка реферату, лабораторної роботи за спостереженням за різними видами поведінки тварин в природних умовах.

Для підготовки до семінарських занять слід розглянути всі запропоновані питання. Підготовка до семінарських занять здійснюється у відповідності до плану заняття, в якому подається список літератури для складання доповідей, відповідей. Для успішної здачі заліку та екзамену необхідно вивчити теоретичну частину, оволодіти практичними навичками планування та проведення психологічного дослідження та вміти їх продемонструвати.

СЕМЕСТР 1

СЕМІНАРСЬКО-ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 1.

Тема: Вступ в дисципліну. Методи зоопсихології та порівняльної психології

Ціль: знайомство з історією зоопсихології та порівняльної психології, основними методами дисципліни.

Форма поточного контролю: доповідь, усне опитування.

План

1. Теоретичні питання для обговорення

1. Предмет та об'єкт зоопсихології та порівняльної психології.
2. Теоретичні проблеми та напрями досліджень сучасної зоопсихології та порівняльної психології.

3. Перспективні напрями досліджень в зоопсихології та порівняльній психології
4. Вивчення проблеми "мислення" чи розсудкової діяльності тварин.
5. Прикладне значення зоопсихології та порівняльної психології.

2. Практична частина

1. Розв'язання психологічних задач: опрацювання завдань для усного виконання в аудиторії та / або завдань для домашнього виконання рівня С.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ УСНОГО ВИКОНАННЯ В АУДИТОРІЇ:

1. Запропонуйте експерименти, за допомогою яких можна було б довести, що черв'яки знаходяться на стадії елементарної сенсорної психіки, а комахи - на стадії перцептивної психіки.
2. Складіть двофазні завдання для різних тварин — собаки, кішки, мавпи з метою вивчення їхнього інтелекту.
3. Чому звернення до ідей стародавніх мислителів не втратило своєї актуальності до цього часу?

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ПОЗААУДИТОРНОГО ВИКОНАННЯ

УВАГА! Письмові завдання до кожного заняття відповідного рівня обираються студентом самостійно, виконуються на окремих аркушах формату А4, підписуються та подаються в окремих файлах

1. ПРАКТИЧНІ ПИСЬМОВІ ЗАВДАННЯ

Практична задача (рівень А):

Порівняльна характеристика галузей психології

Ознаки	Зоопсихологія	Порівняльна психологія	Етологія
Поняття			
Завдання			
Об'єкт дослідження			
Предмет дослідження			
Вчені, які розробляли проблематику цієї науки			
Результати досліджень, які використовуються в господарстві			

Практична задача (рівень В):

Проаналізуйте внесок в зоопсихологію дослідників-етологів.

Практична задача (рівень С):

Складіть опорну схему з історії становлення наук про поведінку та психіку тварин, використовуючи 2 навчальні посібники з предмету різних авторів радянського та сучасного періодів (за вибором студента)

2. СЛОВНИКОВА РОБОТА:

ДО УВАГИ СТУДЕНТІВ!

ДО КОЖНОЇ ТЕМИ Є ОБОВ'ЯЗКОВИМ КОНСПЕКТУВАННЯ ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ ЛЕКЦІЇ ЗА ПОДАНОЮ СХЕМОЮ!

Зоологія, зоопсихологія, порівняльна психологія, антропологія, етологія, екологія тварин, біхевіоризм, психіка.

Виконання завдання передбачає ознайомлення з трактуванням термінів поданих до теми, які занотовуються в спеціальний словник за зразком:

№ з/п	Назва терміна	Трактування терміна	Джерело
1	2	3	4

3. ТЕМИ ДЛЯ НАУКОВИХ ПОВІДОМЛЕНЬ ТА ДОПОВІДЕЙ

1. Значення зоопсихології для агро- та зоогалузей господарства
2. Значення прикладної зоопсихології для різних сфер життєдіяльності людини.
3. Проблема переносу результатів досліджень з одного виду тварин на інший.
5. Погляд на здібності тварин у роботах Ж. Бюффон.

4. ЛІТЕРАТУРА ДЛЯ КОНСПЕКТУВАННЯ:

Леонтьев О.Н. Проблемы развития психики. – С.21- 49. (в хрестоматії Сравнительная психология и зоопсихология / Сост. и общая редакция Г.В. Калягиной. – СПб: Питер, 2004. – 256 с.)

ЛІТЕРАТУРА:

1. Филиппова Г.Г. Зоопсихология и сравнительная психология [Текст]: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Г.Г. Филиппова. – М.: Издательский центр «Академия», 2012.- 544 с. – (Сер. Бакалавриат). - С.43-71.
2. Буреш Я., Бурешова О., Хьюстон Д., Методики и основные эксперименты по изучению мозга и поведения. М., 1991.
3. Вагнер В.А. Сравнительная психология [Текст] / В.А. Вагнер. – М., 1998. – 192 с.
4. Зорина З.А. Зоопсихология. Элементарное мышление животных [Текст]: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / З.А. Зорина, И.И. Полетаева. – М.: Аспект Пресс, 2001.- 320 с.
5. Зорина З.А. Основы этологии и генетики поведения [Текст] / З.А. Зорина, И.И. Полетаева, Ж.И. Резникова. - М.: Изд-во МГУ, 1999.
6. Резникова Ж.И. Интеллект и язык животных и человека. Основы когнитивной этологии [Текст]: Учебное пособие для вузов / Ж. И. Резникова. – М.: ИКЦ «Академия», 2005. – 518 с.
7. Хрестоматия по зоопсихологии и сравнительной психологии [Текст] / Под ред. Н.Н. Мешковой, Е.Ю. Федорович. М., 1997.

СЕМІНАРСЬКО-ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 2 – 3 (4 години)

Тема: Методи дослідження в зоопсихології

Ціль: знайомство з методологією та методами дослідження сучасної зоопсихології, можливостями та обмеженнями опису дослідження поведінки тварин.

Форма проведення: доповіді, опитування, дискусія.

План

1.Теоретичні питання для обговорення

1. Загальні особливості вивчення психіки та поведінки тварин методами зоопсихології.
2. Характеристика методів дослідження в зоопсихології
3. Етограми. Видоспецифічна поведінка як основа для систематики тварин.
4. Методологія проведення спостереження та експерименту в зоопсихології та порівняльній психології
5. Специфіка застосування методу «обхідного шляху» та методу «проблемної клітки». Метод "макетів".
6. Способи фіксації даних спостереження: суцільне протоколювання, вибіркоче протоколювання, почасовий протокол, поведінковий протокол, використання графічних схем, кодування інформації
7. Можливості та обмеження дослідження поведінки при етологічному підході

8. Можливості та обмеження дослідження поведінки при біхевіоральній парадигмі дослідження.

9. Вимоги до організації зоопсихологічних досліджень та до їхньої інтерпретації.

2. Практична частина

1. Розв'язання психологічних задач: опрацювання завдань для усного виконання в аудиторії та / або завдань для домашнього виконання рівня С.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ УСНОГО ВИКОНАННЯ В АУДИТОРІЇ:

Завдання 1. Встановити спільне та відмінне в методах зоопсихології, етології та порівняльної психології

Метод	Зміст		
	Зоопсихологія	Етологія	Порівняльна психологія
Спостереження			
Експеримент			

Ситуативна задача: Тварину навчили знаходити шматок їжі, схованого під одним з 4-х непрозорих склянок. Перед дослідом один з експериментаторів демонстративно виходить з кімнати, а інший ховає (непримітно від мавпи) приманку під одну з склянок. Коли інший експериментатор повертається, обидва експериментатори намагаються підказати мавпі, де знаходиться їжа.

Питання.

1. Вказівкам якого експериментатора слідувала мавпа?
2. Як був модифікований цей експеримент?
3. Що вивчали в цьому експерименті?

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ПОЗААУДИТОРНОГО ВИКОНАННЯ

1. ПРАКТИЧНІ ПИСЬМОВІ ЗАВДАННЯ

Практична задача (рівень А):

Виявіть та встановіть помилки в лівій частині представлених нижче висловів. Відповідь обґрунтуйте.

1.Об'єктивний метод в зоо- та порівняльній психології	Складається в вимірюванні змін психіки тварин масштабом психіки людини
2. Спостереження в зоопсихології	Це спостереження за природньою поведінкою тварин в місцях їх проживання та в штучно створених умовах
3.Онтогенетичний метод в зоо- та порівняльній психології	Це вивчення змін психіки у конкретного представника живих істот в процесі їхнього життя
4.Філогенетичний метод в зоо- та порівняльній психології	Полягає у порівнянні філогенезу та онтогенезу живих істот

Практична задача (рівень В):

1.Проаналізуйте необхідність спостереження як основного методу діагностики у зоопсихології. Визначте його види та схарактеризуйте їх.

Практична задача (рівень С):

1. Схарактеризуйте перші спроби експериментального дослідження порівняльної психології та зоопсихології як науки та визначте особливості їх проведення.

2. Заповніть таблицю «Основні методи дослідження різних наукових шкіл вивчення зоопсихології»

Школа		Основні представники	Методи дослідження	Об'єкти дослідження	Результати дослідження
Американська	біхевіористи				
	необіхевіористи				
Європейська					
Руська та вітчизняна	Зоопсихологія				
	ВНД				
	Психофізіологія				

2. СЛОВНИКОВА РОБОТА:

онтогенез, філогенез, поведінка, психічна діяльність, спостереження, експеримент, філогенетичний метод, онтогенетичний метод

3. ТЕМИ ДЛЯ НАУКОВИХ ПОВІДОМЛЕНЬ ТА ДОПОВІДЕЙ

1. Експериментальні методи дослідження: лабораторний та природній експеримент
2. Проблема переносу результатів дослідження з одного виду тварин на інший.

4. ЛІТЕРАТУРА ДЛЯ КОНСПЕКТУВАННЯ:

Тих Н. Развитие чувствительности. – С.57-78. (в хрестоматії Сравнительная психология и зоопсихология / Сост. и общая редакция Г.В. Калягиной. – СПб: Питер, 2004. – 256 с.)

5. НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНА РОБОТА

Основні цілі домашньої роботи по спостереженню за тваринами складаються:

- у відпрацюванні метода спостереження та удосконалення умінь студентів спостерігати;
- у формуванні уявлень про поведінку тварин;
- в отриманні та удосконаленні практичних навичок в описі, протоколюванні та інтерпретації діяльності, психічних станів тварин.

Рекомендації з організації спостереження:

В даній роботі використовується метод «включеного спостереження», тобто спостерігач знаходиться в полі зору тварини (не ховається), не виключаються і комунікації тварини зі спостерігачем (якщо вони відбуваються в період спостереження, вони мають бути зафіксовані).

Спостерігач може впливати на ситуацію спостереження, вводячи в поле зору тварини новий об'єкт. Вибір характеру предмета залежить від виду та темпераменту тварини та

загальної ситуації спостереження. Спостерігач сам вирішує, яким має бути об'єкт, що введено в поле зору тварини. Важливою умовою спостереження за твариною в цьому завданні є вимір поведінки тварини. Якщо тварина ігнорує введення нового предмету в поле зору, тобто новий предмет не викликає ніяких змін в поведінці об'єкта спостереження, необхідно зафіксувати це в протоколі та вибрати інший предмет.

Спостереження проводиться з використанням суцільного почасового протоколювання. Іншими словами, в протоколі спостереження фіксуються всі зовнішні прояви тварини в одиницю часу. Протокол заповнюється похвилинно.

Спостерігати можна за будь-якою твариною (домашніми, дикими, знайомими чи незнайомими спостерігачу), в будь-якій обстановці (природній чи спеціально організованій спостерігачем).

Спостереження проводиться за твариною протягом 10 хвилин. Умова початку заповнення протоколу спостереження — сам спостерігач має перестати бути новим об'єктом для тварини за якою організовано спостереження до початку фіксації поведінкових реакцій тварини. На третій-четвертій хвилині спостереження тварини представляється новий об'єкт. Введення об'єкта в поле зору тварини фіксується в протоколі.

ЗАВДАННЯ 1:

Простежте за поведінкою тварини (собаки, кішки, домашнього хом'яка, пацюка) при обстеженні незнайомого предмету чи незнайомої території. Опишіть зміни у поведінці тварини; за якими ознаками можна робити висновок, що предмет чи обстановка стали їй знайомими?

Розробіть програму та проведіть спостереження за домашньою твариною протягом тижня. Зафіксовані результати проаналізуйте.

Спостереження проводиться за будь-якою твариною (домашньою, дикою, знайомою чи незнайомою спостерігачу), в природніх умовах чи в неволі. Спостереження проводиться за твариною протягом 10-30 хвилин (в залежності від виду тварини та діяльності). При необхідності (для уточнення отриманих даних чи розширення досвіду спостереження проводиться за різними видами тварин) проводяться повторні спостереження за тими ж самими тваринами.

Можна проводити спостереження за двома тваринами одночасно, але з веденням протоколів на кожну тварину окремо.

Протокол спостереження можна подавати у будь-якому вигляді: друкованому, рукописному.

Зразок оформлення протоколу спостереження за поведінкою тварини

Виконав/ла (Прізвище, ім'я, по батькові) _____

« ____ » _____ 201 р.

Ціль спостереження:

Умови спостереження:

Хід роботи

Висновки

Мета спостереження: навчитись описувати поведінку різних тварин та складати етограми (наприклад: простежити за орієнтувально-дослідницькою діяльністю собаки в новій ситуації)

Прибори та матеріали: карта спостереження, зошит, ручки, олівці, лінійки.

Хід роботи: При описі поведінки тварин складаються етограми.

Етограма – (від греч. *ethos* – місце життя, образ життя), зафіксоване спостереження за поведінкою тварин, в якому враховані всі можливі подробиці. В залежності від мети дослідження етограма може бути різною. Наприклад, реакції тварини на дії людини різноманітні: спить, відпочиває, прислухається, просить їсти, і т.д. Зазвичай, при складанні етограми відмічають від 10 до 15 поз та дій з описом, поясненням. Отримані дані записують в таблицю та роблять висновок.

Умови проведення спостереження: (наприклад, спостереження за поведінкою тварини в нових для неї умовах: відвідування ветеринара, поїздка на транспорті, на дачу та інше)

Протокол спостереження

Дата	Додаткові методи при спостереженні	Час	Погодні умови	Тварина	Характеристика тварини та її поведінки	Примітка
		18.10-18.30	t+10-С сонячно	Собака Кобель, 6 лет	здорова	Домашня тварина
		1 хв.			Собака активний, обнюхує нове приміщення	
		2. хв				

Інтерпретація протоколу спостереження:

(подається характеристика психічного стану тварини на основі спостереження за поведінкою)

Висновки

Загальні принципи ведення записів спостереження.

Необхідно так будувати записи, щоб кожний протокол спостереження мав наступну інформацію:

- 1) дата спостереження,
- 2) час початку та закінчення спостереження,
- 3) місце спостереження,
- 4) умови спостереження (температуру, а якщо тварина знаходиться на вулиці, то і хмарність, вітряність, опади, кількість людей, наявність інших тварин)
- 5) загальний стан тварини до початку спостереження - нормальний, малоактивний, схвильований, хворий тв. інше,
- 6) детальні дані про тварину (вид, стать, кличка чи номер),
- 7) ПІБ спостерігача.

ЗАВДАННЯ 2.

Вивчення ступеня прирученості тварин (S)

Провести спостереження за тваринами та описати його, використовуючи запропоновану таблицю, в наступних ситуаціях: спокійно підхожу до тварини (до клітки), стою біля тварини (біля клітки), протягую руку, щоб доторкнутись до тварини (прикладую руку до решітки клітки), гладжу тварину (відкриваю клітку).

Розрахуйте формулу ступеня прирученості тварини, зробіть висновки.

Дії людини	Поведінка тварини		Кіл-сть балів (A)
	Опис	Кіл-сть №	
Спокійно підходить до тварини / до клітки	Проявляє явні ознаки тривожності: забивається в куток, ховається чи бігає по клітці		0
	Перериває почату діяльність та майже, не змінюючи пози, напружено слідує за людиною		1
	Займається своїми справами, іноді поглядаючи на людину		2
	Уважно та відкрито слідить за людиною		3
	Усіма доступними засобами намагається привернути увагу людини		4
Стоїть біля тварини / біля клітки та	Проявляє явні ознаки тривожності: забивається в куток, ховається чи бігає по клітці		0
	Перериває почату діяльність та майже, не змінюючи пози,		1

спостерігає за твариною	напружено слідує за людиною		
	Займається своїми справами, іноді поглядаючи на людину		2
	Уважно та відкрито слідить за людиною		3
	Усіма доступними засобами намагається привернути увагу людини		4
Протягує руку до тварини / до клітки	Перериває почату діяльність та майже, не змінюючи пози, напружено слідує за людиною		1
	Займається своїми справами, іноді поглядаючи на людину		2
	Уважно та відкрито слідить за людиною		3
	Усіма доступними засобами намагається привернути увагу людини		4
Доторкається до тварини / відкриває клітку	Перериває почату діяльність та майже, не змінюючи пози, напружено слідує за людиною		0
	Займається своїми справами, іноді поглядаючи на людину		1
	Уважно та відкрито слідить за людиною		2
	Усіма доступними засобами намагається привернути увагу людини		3
	Перериває почату діяльність та майже, не змінюючи пози, напружено слідує за людиною		4

Інтерпретація протоколу спостереження:

(подається характеристика психічного стану тварини на основі спостереження за поведінкою)

Висновки

ЛІТЕРАТУРА:

1. Филиппова Г.Г. Зоопсихология и сравнительная психология [Текст]: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Г.Г. Филиппова. – М.: Издательский центр «Академия», 2012.- 544 с. – (Сер. Бакалавриат). - С.43-71.
2. Буреш Я., Бурешова О., Хьюстон Д., Методики и основные эксперименты по изучению мозга и поведения. М., 1991.
3. Вагнер В.А. Сравнительная психология [Текст] / В.А. Вагнер. – М., 1998. – 192 с.
4. Хрестоматия по зоопсихологии и сравнительной психологии [Текст] / Под ред. Н.Н. Мешковой, Е.Ю. Федорович. М., 1997.

СЕМІНАРСЬКО-ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 4.

Тема: Історія розвитку зоопсихології та порівняльної психології

Ціль: знайомство з історією виникнення, основними поняттями, концепціями, специфікою вивчення поведінки тварин в етології.

Форма проведення: доповіді, опитування, дискусія.

План

1. Теоретичні питання для обговорення

1. Характеристика поглядів на еволюцію психіки Р. Декарта, Б.Спінози та Г.В.Ф. Гегеля.
2. Характеристика основних напрямів у вивченні поведінки тварин (порівняльна психологія, біхевіоризм, гештальтпсихологія, етологія, зоопсихологія та інші).
3. Біологічний та психологічний напрям у вивченні психіки тварин.
4. Характеристика основних напрямів у розвитку зоопсихології та порівняльної психології в Україні та за кордоном (В.Вагнер, Н.Н.Ладигіна-Котс).
5. Теоретичні проблеми сучасної зоопсихології та порівняльної психології.
6. Зоопсихологічні та порівняльно-психологічні дослідження у Україні та світі (В.А.Вагнер, Н.Н.Ладигіна-Котс та інші).

2. Практична частина

1. Розв'язання психологічних задач: опрацювання завдань для усного виконання в аудиторії та / або завдань для домашнього виконання рівня С.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ УСНОГО ВИКОНАННЯ В АУДИТОРІЇ:

1. Чи маємо ми право роздумувати про душевні прояви у тварин? Якщо так, то в якому сенсі?

2. Групова дискусія: сформулюйте коментарі до цитати: «У вимогливому сенсі слова протиставлення «людина – тварина» звучить неграмотно». Чому таке протиставлення являє традиційно стійкий погляд в науковому та повсякденному сенсі?

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ПОЗААУДИТОРНОГО ВИКОНАННЯ

1. ПРАКТИЧНІ ПИСЬМОВІ ЗАВДАННЯ

Практична задача (рівень А):

Зробіть порівняльний аналіз сучасних дослідницьких проблем зоопсихології та порівняльної психології.

Практична задача (рівень В):

З поданого списку прізвищ оберіть ті, які належать вченим, що внесли вклад в розробку проблем зоо- та порівняльної психології (уточніть глибину вкладу): 1) В. Вагнер; 2) Г. Еббінгауз; 3) Ч. Дарвін; 4) К. Хорні; 5) А. Адлер; 6) Ж.Ламарк; 7) В. Франкл. Доведіть правильність вашої думки та подайте у вигляді таблиці.

Публікацій дослідників про поведінку тварин

№	Період часу	Автор	Основні публікації	Опис дослідження	результатів

Практична задача (рівень С):

1. Складіть опорну схему з історії становлення науки про поведінку та психіку тварин, використовуючи навчальні посібники вітчизняних та зарубіжних авторів.

3. ТЕМИ ДЛЯ НАУКОВИХ ПОВІДОМЛЕНЬ ТА ДОПОВІДЕЙ

1. Історія та основні положення учіння І.П. Павлова про вищу нервову діяльність.
2. Типологічні особливості ВНД, методи їх визначення.
3. Концепція функціонування системи П.К. Анохіна.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Губко О. Т. Основи зоопсихології [Текст] Навчальний посібник. / За ред. С. І. Болтвіця. - К. : Світогляд, 2006. - 190 с.

2. Филиппова Г.Г. Зоопсихология и сравнительная психология [Текст]: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Г.Г. Филиппова. – М.: Издательский центр «Академия», 2012.

3. Зорина З.А. Зоопсихология. Элементарное мышление животных [Текст]: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / З.А. Зорина, И.И. Полетаева. – М.: Аспект Пресс, 2001.

4. Резникова Ж.И. Интеллект и язык животных и человека. Основы когнитивной этологии [Текст]: Учебное пособие для вузов / Ж. И. Резникова. – М.: ИКЦ «Академия», 2005. – 518 с.

СЕМІНАРСЬКО-ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 5.

Тема: Основні підходи до вирішення питання про зародження психіки. Критерії психічного.

Ціль: ознайомлення з основними науковими підходами до вирішення питання про зародження психіки.

Форма поточного контролю: усне опитування, доповіді, дискусії.

План.

1. Теоретичні питання для обговорення

1. Еволюція ставлення людини до тварини. Культ тварини в релігіях.
2. Основні підходи до вирішення питання про зародження психіки.

3. Кордони між психічними та допсихічними формами відображення
 4. Основні положення системно-синергетичного підходу в зоопсихології
 5. Спільне та відмінне в організації відображення та рухів у вищих рослин та тварин.
- Умови виникнення психічної форми відображення.

6. Особливості життєдіяльності живих організмів, які визначають необхідність регуляції активності.

2. Практична частина

1. Розв'язання психологічних задач: опрацювання завдань для усного виконання в аудиторії та / або завдань для домашнього виконання рівня С.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ УСНОГО ВИКОНАННЯ В АУДИТОРІЇ

1. Наведіть приклади поведінки тварин, особливості вирішення ними завдань, які б показали на якій стадії розвитку психіки вони знаходяться

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ПОЗААУДИТОРНОГО ВИКОНАННЯ

1. ПРАКТИЧНІ ПИСЬМОВІ ЗАВДАННЯ

Практична задача (рівень А):

1. Заповніть таблицю «Еволюція розвитку поведінки та психіки».

Особливості нервової тканини	Представники тваринного світу	Здатність до навчання	Особливості адаптивної поведінки
	одноклітинні		
Дифузна НС			
Ортогонального типу			
Черевний нервовий ланцюг			
Вузлова НС			
Нервова трубка			
Розвиток головного мозку			

2. Заповніть таблицю «Теорії походження людини»

Джерело походження людини	Назва теорії	Засновники та прихильники теорії	Недоліки та протиріччя теорії
Теорія Божественного створення людини			
Теорія походження від мавп			
...			

Практична задача (рівень В):

1. Дайте відповідь на питання: Які основні закони розвитку діють в еволюції психіки.
2. Дайте відповідь на питання: У чому полягають переваги оперантної методики Б.Ф.Скіннера та методу ручної мови Л.І. Уланової?

Практична задача (рівень С):

1. Підготуйте рецензію на одну з запропонованих монографій (з додаткового списку літератури чи на сайті <http://www.ag-students.narod.ru>) за програмою теми – до 2 сторінок

2. СЛОВНИКОВА РОБОТА:

Проста подразливість, психічне відображення, психіка, розсудкова діяльність, розсудок, таксиси, орієнтувальний рефлекс, орієнтувально-дослідницька діяльність, інсайт

3. ТЕМИ ДЛЯ НАУКОВИХ ПОВІДОМЛЕНЬ ТА ДОПОВІДЕЙ

1. Функції психіки в рамках діяльнісного підходу.
2. Критерії психічного за О.М. Леонтьєвим.
3. Критерії психічного за К.К. Платоновим.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Губко О. Т. Основи зоопсихології. Навчальний посібник За ред. С. І. Болтівця. - К.: Світогляд, 2006. - 190 с.
2. Колюцкий В.Н. Филогенез: уровни психического отражения и центральная нервная система. – М.: 1998.
3. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. М., 1972.
4. Зорина З.А. Зоопсихология. Элементарное мышление животных [Текст]: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / З.А. Зорина, И.И. Полетаева. – М.: Аспект Пресс, 2001.
5. Туриніна О.Л., Сердюк Л.З. Порівняльна психологія: навчальний посібник. – К.: МАУП, 2005. – 228с.
6. Филиппова Г.Г. Зоопсихология и сравнительная психология [Текст]: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Г.Г. Филиппова. – М.: Издательский центр «Академия», 2012.

СЕМІНАРСЬКО-ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 6

Тема: Стадії розвитку психіки та особливості образу життя тварин

Ціль: розгляд проблеми та підходів до вирішення проблеми зоопсихології - виникнення психіки – її зв'язків з критеріями психічного, запропонованими в різних психологічних школах.

Форма проведення: доповіді, опитування, дискусія.

План

1. Теоретичні питання для обговорення

1. Загальні уявлення про стадії розвитку психіки. Порівняльно-психологічні дослідження психіки як фактора еволюції.
2. Форми психічного відображення: чутливість (сенсорна психіка) та інстинкти як вид поведінки; сприймання (перцептивні психіка) та навички як вид поведінки; практичний інтелект вищих тварин та складна поведінка вищих хребетних; практичний та абстрактний інтелект людини, що перетворюється на свідомість.
3. Передпсихічна діяльність – допсихічна форма відображення й регуляції. Стрес та ентропія. Стрес як фізіологічна реакція організму (Ганс Сельє).
4. Еволюція і вдосконалення нервової системи тварин.
5. Особливості поведінки та психічного відображення у тварин

2. Практична частина

1. Розв'язання психологічних задач: опрацювання завдань для усного виконання в аудиторії та / або завдань для домашнього виконання рівня С.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ УСНОГО ВИКОНАННЯ В АУДИТОРІЇ:

Особливості застосування порівняльно-психологічного методу дослідження у вивченні вродженого та набутого у тварин. Методи вивчення інстинктивної поведінки, взаємозв'язку вродженого та набутого в поведінці тварин.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ПОЗААУДИТОРНОГО ВИКОНАННЯ

1. ПРАКТИЧНІ ПИСЬМОВІ ЗАВДАННЯ

Практична задача (рівень А):

1. Прикладом методу послідовного наближення у формуванні поведінки тварин є дресирування, яке поділяється за М.А. Герд на три стадії, назвіть їх.
2. Назвіть основні напрями розвитку психічної діяльності в пренатальний період розвитку
3. Співставте поняття: подразливість, психічне відображення, відчуття, психіка.

Практична задача (рівень В):

1. Проаналізуйте нові умови життя, які зробили необхідним та можливим перехід до психічної форми відображення
2. Охарактеризуйте еволюцію головного мозку від риб до людини. Матеріал подайте в письмовій формі, підкріплюючи малюнками
3. Наведіть приклади поведінки тварин, особливості їхнього сприймання, вирішення ними експериментальних задач, які б показували на якій стадії розвитку психіки вони знаходяться

Практична задача (рівень С):

1. Визначте та проаналізуйте структуру інстинктивної поведінки.
2. Напишіть есе на тему «Походження трудової діяльності, суспільних відносин та членороздільної мови»

2. СЛОВНИКОВА РОБОТА:

антропогенез, еволюція, відображення, нервова система, периферична і центральна нервова система, подразливість, подразники, чутливість, сигнальна функція подразників, перцептивна стадія розвитку психіки

3. ТЕМИ ДЛЯ НАУКОВИХ ПОВІДОМЛЕНЬ ТА ДОПОВІДЕЙ

1. Загальна характеристика розвитку поведінки та психіки в пренатальному періоді.
2. Розвиток рухової активності ембріонів: «ембріональне науління» та дозрівання.
3. Порівняльний огляд розвитку рухової активності зародків: безхребтових; птахів, ссавців.

5. НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНА РОБОТА

Тема: «Психологічні механізми адаптації тварин до міського середовища»

Мета: шляхом спостереження за дикими тваринами, які мешкають в місті, виявити психологічні механізми їх пристосування до цього середовища.

Хід роботи:

1. Перед проведенням дослідження ознайомтесь з книгою Н.Н. Мешкової, Е.Ю. Федорович «Ориентировочно-исследовательская деятельность, подражание и игра как психологические механизмы адаптации высших позвоночных к урбанизированной среде».

2. Виберіть тварину в якості об'єкту спостереження, відповідно до вимог: тварина не має бути домашньою; проживати на території міста; самостійно пристосовуватись до життя міста: види вранових птахів (сорока, ворона, ворон); гризунів (криси, миші); собаки; кішки.

Вибір тварини обґрунтуйте.

3. Відслідкуйте конкретні способи поведінки обраної тварини, які необхідні для адаптації до умов міста.

4. Проведіть інтерпретацію отриманих спостережень, проаналізувавши психологічні механізми поведінки тварини.

5. Зробіть висновок.

Структура оформлення роботи

1. Вступ.

2. Теоретична частина. Огляд проблеми синурбанізації диких тварин. Необхідно розглянути основні поняття: «урбанізоване середовище», «тварини-синурбаністи», «механізми адаптації тварин до середовища міста».

3. Емпірична частина включає: опис тварини (вид, зовнішній облік, поведінка (харчування, гра, спілкування, сфера комфортної поведінки, житло і т.д., при описі виду необхідно розглянути типові можливості психіки тварини, виходячи з концепції стадіального розвитку психіки О.Леонтьєва та К.Фабрі), фіксацію спостереження за схемою, аналіз та

інтерпретацію результатів спостереження (необхідно пояснити дії тварини, прослідкувати їх психологічні механізми: орієнтувально-дослідницька діяльність тварин, гра, елементи розсудкової діяльності чи інші).

4. Висновки.

5. Додатки: представити схему спостереження з фіксацією місця спостереження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Губко О. Т. Основи зоопсихології. Навчальний посібник / За ред. С. І. Болтівця. - К.: Світогляд, 2006. - 190 с.

2. Филиппова Г.Г. Зоопсихология и сравнительная психология [Текст]: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Г.Г.Филиппова. – М.: Издательский центр «Академия», 2012.– С. 18-42.

3. Зорина З.А. Зоопсихология. Элементарное мышление животных [Текст]: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / З.А. Зорина, И.И. Полетаева. – М.: Аспект Пресс, 2001.- С. 19-63.

4. Правоторов Г. В. Зоопсихология для гуманитариев: учеб.пособие. - Новосибирск: ООО "Издательство ЮКЭА", 2002. -391с.

СЕМІНАРСЬКО-ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 7

Тема: Загальна характеристика психічної діяльності людини та тварин.

Форма проведення: *колоквіум (доповіді студентів з використанням медіа-обладнання).*

1. Теоретичні питання для обговорення

1. Рух, поведінка, психічне відображення, їх характеристики та взаємозв'язок.
2. Стадії еволюційного розвитку психіки (за О.Н. Леонтьєву та К. Фабрі)
3. Основні форми поведінки тварин, ознаки тваринної форми життя. Класифікації різних форм поведінки тварин (за Д.Дьюсбері та Л.В. Крушинським).
4. Комахи як представники найвищого рівня стадії перцептивної психіки.
5. Копіювання у тварин.
6. Інстинктивна поведінка як основа формування поведінки тварин.
7. Мислення людини та розумова діяльність тварин

Література

1. Губко О. Т. Основи зоопсихології [Текст]: Навчальний посібник / За ред. С. І. Болтівця. - К. : Світогляд, 2006. - 190 с.

2. Зорина З.А., Полетаева И.И., Резникова Ж.И. Основы этологии и генетики поведения. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1999.

3. Зорина З.А., Полетаева И.И. Элементарное мышление животных. М.: Аспект Пресс, 2001.

4. Ильин Ю. С., Тишевой И. А. Зоопсихология и сравнительная психология: Учеб. пособие. — Челябинск : Издательство ЮУрГУ, 2000. — 123с.

5. Козловская С. Н. Практикум по зоопсихологии и сравнительной психологии: Учеб. пособие. — Магнитогорск : МаГУ, 2000. — 135с.

6. Филиппова Г.Г. Зоопсихология и сравнительная психология [Текст] : Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Г.Г. Филиппова. – М.: Издательский центр «Академия», 2012.- 544 с.

7. Чайченко К. Е. Зоопсихология та порівняльна психологія [Текст] / К.Е. Чайченко - К., 1992. - 147 с.

РОБОТА В МІЖСЕСІЙНИЙ ПЕРІОД

Обов'язкові завдання

1. Вивчіть розділи 1-3, 7 навчального посібника Філіпової Г.Г. «Зоопсихология и сравнительная психология» (автор Филиппова Г.Г.) та виконайте наступні завдання:

1.1. Підготувати глосарій зоопсихологічних понять (в письмовому вигляді по 5-10 ключових понять з кожного прочитаного розділу).

1.2. Скласти характеристику розвитку психіки в еволюції (до 10 сторінок), заповнивши наступну таблицю:

Стадії розвитку психіки в еволюції

№	Найменування стадії	Суттєва характеристика стадії		
		Нижчий рівень	Перехідна фаза	Вищий рівень
1.	СЕНСОРНА СТАДІЯ			
2.	ПЕРЦЕПТИВНА СТАДІЯ			
3.	ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА СТАДІЯ			
4.	СТАДІЯ СВІДОМОСТІ			

План складання характеристики рівнів та фаз стадій еволюційного розвитку психіки:

1. Які тварини відносяться до даного рівня, фази стадії, які особливості їх образу життя.
2. Які особливості (зміст, форма) психічного відображення.
3. Яка структура діяльності тварин на цій стадії.
4. Які форми регуляції діяльності тварин на даній стадії та їх основні особливості.
5. Які особливості потребово-мотиваційної сфери.
6. Які особливості онтогенезу тварин, які відносяться до даної стадії.

Література:

1. Филиппова Г.Г. Зоопсихология и сравнительная психология. М., 2005.
2. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. М., 1972.
3. Фабри К.Э. Основы зоопсихологии. М., 2001.

СЕМЕСТР 2

СЕМІНАРСЬКО-ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 1

Тема: Основні форми поведінки тварин. Вроджене та набуте.

Ціль: розгляд та аналіз основних форм поведінки тварин.

Форма проведення: доповіді, опитування, дискусія.

План

1. Теоретичні питання для обговорення

1. Основні форми поведінки тварин, ознаки тваринної форми життя. Харчова, оборонна, комфортна поведінка: потягування, обтрушування, грумінг
2. Зоосоціальна поведінка тварин: «подружні пари» в світі тварин, батьківська поведінка тварин.
3. Ігрова поведінка тварин: формування ігрової поведінки в онтогенезі, видоспецифічність ігрової поведінки тварин
4. Комунікативна поведінка: засоби спілкування у тварин, мова тварин.
5. Соціальна поведінка: ієрархічний принцип організації угруповань, психологічна характеристика лідерських якостей тварин, агресія та альтруїзм в тваринному світі.
6. Проблема наuczіння тварин: класифікація та характеристика видів наuczіння
7. Вроджена та набута поведінка.

2. Практична частина

1. Розв'язання психологічних задач: опрацювання завдань для усного виконання в аудиторії та / або завдань для домашнього виконання рівня С.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ УСНОГО ВИКОНАННЯ В АУДИТОРІЇ:

Дайте пояснення в чому принципіальні відмінності різного роду закарбувань: закарбування прив'язаності, закарбування «рідного гнізда», статеве закарбування.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ПОЗААУДИТОРНОГО ВИКОНАННЯ

1. ПРАКТИЧНІ ПИСЬМОВІ ЗАВДАННЯ

Практична задача (рівень А):

Дайте визначення рефлексу, імпринтингу, інстинкту як основним формам вродженої поведінки та наведіть приклади, які ілюструють їх вроджені якості

Практична задача (рівень В):

Дайте характеристику поведінки, яку можна вважати вродженою та яку можна вважати набутою:

Вроджена поведінка:

1. _____
2. _____
3. _____

Набута поведінка:

1. _____
2. _____
3. _____

Практична задача (рівень С):

1. Дайте пояснення якостям імпринтингу. Наведіть приклади наслідків закарбування в різних життєвих ситуаціях.

- При переміщенні за об'єктом,
- Коли виникає небезпека,
- При підвищеній тривожності,
- Імітація дії
- та інші

2. СЛОВНИКОВА РОБОТА:

Спілкування, научіння, фіксований комплекс дій, пластичність поведінки, вибірковість реагування, пусковий механізм, подразник, вроджений дозвільний механізм, інстинктивна поведінка, дослідницька поведінка, локомоторна активність, ефект сумації

3. ЛІТЕРАТУРА ДЛЯ КОНСПЕКТУВАННЯ:

Выготский Л.С. Психология. «О поведении и реакции» (окремі розділи книги «Педагогическая психология». М., Апрель-Пресс, Эксмо-Пресс, 2002. - С.122-132

ЛІТЕРАТУРА

1. Губко О. Т. Основи зоопсихології [Текст]: Навчальний посібник / За ред. С. І. Болтівця. - К. : Світогляд, 2006. - 190 с.
2. Филиппова Г.Г. Зоопсихология и сравнительная психология [Текст] : Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Г.Г. Филиппова. – М.: Издательский центр «Академия», 2012.- 544 с.
3. Чайченко К. Е. Зоопсихологія та порівняльна психологія [Текст] / К.Е. Чайченко - К., 1992. - 147 с

СЕМІНАРСЬКО-ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 2

Тема: Типи поведінки тварин

Ціль: розгляд типів поведінки тварин, знання, отримані в ході вивчення теми будуть використовуватись в курсах вікової та педагогічної психології.

Форма проведення: доповіді, опитування, дискусія.

План

1. Теоретичні питання для обговорення

1. Фізіологічна поведінка
2. Рефлекс як елементарна одиниця поведінки
3. Проблема інстинту в роботах Ж.Б. Ламарка, К.Ф. Рулье, Ч. Дарвіна. Етологічна концепція інстинктивної поведінки К. Лоренца та Н. Тінбергена.
4. Інстинктивна поведінка як основа життєдіяльності тварин: внутрішні та зовнішні фактори інстинктивної поведінки; структура інстинктивної поведінки.
5. Інстинктивна поведінка (консервативна та лабільна програми) та їх приклади.
6. Орієнтувально–дослідницька поведінка.
7. Елементарно–розсудкова поведінка.
8. Поведінка як результат опосередкованого навчання

2. Практична частина

1. Розв'язання психологічних задач: опрацювання завдань для усного виконання в аудиторії та / або завдань для домашнього виконання рівня С.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ВИКОНАННЯ В АУДИТОРІЇ

Завдання 1. Для виконання завдання проведіть експеримент з оцінки орієнтувально–дослідницької поведінки вашої домашньої тварини. Для цього створіть внутрішню обстановку нову для тварини (принесіть свіжі гілки, камінчики, свіжу газету чи інше), покладіть її перед твариною чи в місці відпочинку тварини, прослідкуйте за її поведінкою, опишіть спостереження. Через годину повторіть дослід, прослідкувавши за поведінкою, опишіть спостереження.

На занятті в групі обговоріть результати та прийдіть до спільних висновків

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ПОЗААУДИТОРНОГО ВИКОНАННЯ

1. ПРАКТИЧНІ ПИСЬМОВІ ЗАВДАННЯ

Практична задача (рівень А):

Опишіть механізм виникнення та розвитку (за ланками нервової системи) безумовного рефлексу на двох прикладах рухового та вегетативного рефлексів.

Практична задача (рівень В):

Опишіть умови, при яких інстинктивна дія проявляється спонтанно, на перший погляд, без наявності ключового стимула.

Практична задача (рівень С):

Заповніть таблицю

Типи поведінки тварин

Тип поведінки	Характеристика типу поведінки	Приклад
Фізіологічна поведінка		
Інстинктивна поведінка		
Консервативна програма інстинктивної поведінки		
Лабільна програма інстинктивної поведінки		
Орієнтувально–дослідницька поведінка		
Елементарно–розсудкова поведінка		

2. СЛОВНИКОВА РОБОТА:

Фізіологічна поведінка, інстинктивна поведінка, орієнтувально-дослідницька поведінка, елементарно-розсудкова поведінка

3. ТЕМИ ДЛЯ НАУКОВИХ ПОВІДОМЛЕНЬ ТА ДОПОВІДЕЙ

1. Загальна характеристика фізіологічної поведінки.
2. Тропізми та хронотипи у людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Губко О. Т. Основи зоопсихології [Текст]: Навчальний посібник / За ред. С. І. Болтівця. - К. : Світогляд, 2006. - 190 с.
2. Туриніна О.Л. Порівняльна психологія: навч. посіб. [Текст]: / О.Л. Туриніна, Л.З. Сердюк – К.: МАУП, 2005. – 228 с.
3. Филиппова Г.Г. Зоопсихология и сравнительная психология [Текст] : Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Г.Г. Филиппова. – М.: Издательский центр «Академия», 2012.- 544 с.
4. Чайченко К. Е. Зоопсихология та порівняльна психологія [Текст] / К.Е. Чайченко - К., 1992. - 147 с.

СЕМІНАРСЬКО-ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 3

Тема: Система контролю поведінки тварин. Навчання та научіння тварин.

Ціль: розгляд впливу різних чинників на поведінку та навчання тварин.

Форма проведення: доповіді, опитування, дискусія.

План

1. Теоретичні питання для обговорення

1. Класифікація систем контролю поведінки: абіотичні, біотичні, генетичні, генетичні
2. Особливості та закони навчання та научіння тварин. Форми научіння.
3. Основні характеристики свідомості
4. Здібності до самоупізнавання у тварин
5. Здібності тварин до оцінки знань та намірів інших тварин
6. «Соціальні знання» та життя в спільноті тварин

2. Практична частина

1. Розв'язання психологічних задач: опрацювання завдань для усного виконання в аудиторії та / або завдань для домашнього виконання рівня С.
 1. Наведіть приклади латентного научіння у домашніх тварин.
 2. Опишіть прояви стереотипії (комплексів нав'язливих дій) у тварин, які утримуються в зоопарку. Проаналізуйте, чи є вона нав'язливою чи спонтанною.
 3. Опишіть різні ігри кошенят та цуценят, проаналізуйте їх та виявіть спільне та відмінне.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ПОЗААУДИТОРНОГО ВИКОНАННЯ

1. ПРАКТИЧНІ ПИСЬМОВІ ЗАВДАННЯ

Практична задача (рівень А):

Заповніть таблицю: Системи контролю поведінки тварин

Системи контролю		Особливості системи контролю	Приклади
Екзогенні			
фізичні (абіотичні)	астрономічні		
	Екологічні		
біологічні (біотичні)	Флористичні		
	Фауністичні		
Ендогенні			
генетичні	поведінкові реакції, які визначаються певними генами		
	форми поведінки, які контролюються одночасно декількома генами		
гормональні			

Заповніть таблицю «Види наuczіння»

Вид наuczіння	Характеристика	Приклади
Натуральний умовний рефлекс		
Імпринтинг		
Імітаційне наuczіння		
Облігатне наuczіння		
Латентне наuczіння		

Практична задача (рівень В):

Розкрийте основні феномени раннього постнатального періоду (вроджене упізнавання, ранній досвід, імпринтинг).

Практична задача (рівень С):

Які зміни в поведінці та психіці ссавців відбуваються в результаті утримання дитинчат в збагаченому та звичайному середовищі? Наведіть приклади

2. СЛОВНИКОВА РОБОТА:

Абіотична система, біотична система, генетична система, гормональна система

3. ТЕМИ ДЛЯ НАУКОВИХ ПОВІДОМЛЕНЬ ТА ДОПОВІДЕЙ

1. Адаптація тварин в урбанізованому середовищі.
2. Гра та дослідницька поведінка у вищих тварин.
3. Вплив температури оточуючого середовища на поведінку тварин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Губко О. Т. Основи зоопсихології [Текст]: Навчальний посібник / За ред. С. І. Болтівця. - К. : Світогляд, 2006. - 190 с.
2. Туриніна О.Л. Порівняльна психологія: навч. посіб. [Текст]: / О.Л. Туриніна, Л.З. Сердюк – К.: МАУП, 2005. – 228 с.
3. Филиппова Г.Г. Зоопсихология и сравнительная психология [Текст] : Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Г.Г. Филиппова. – М.: Издательский центр «Академия», 2012.- 544 с.
4. Чайченко К. Е. Зоопсихологія та порівняльна психологія [Текст] / К.Е. Чайченко - К., 1992. - 147 с.

СЕМІНАРСЬКО-ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 4

Тема: Індивідуальна пам'ять та навчіння тварин. Елементарне мислення тварин

Ціль: на основі практичного втручання у навчальний процес допомогти студентам опанувати основними поняттями даної теми та оволодіти і удосконалити основні вміння.

Форма проведення: доповіді, опитування, дискусія.

План

1. Теоретичні питання для обговорення

1. Індивідуальні відмінності у прояві когнітивних здібностей тварин.
2. Роль генотипу у формуванні здібностей до розумової діяльності.
3. Психогенетика людини і генетика поведінки тварин.
4. Пам'ять та навчіння як функції головного мозку.
5. Пізнавальна мотивація тварин.
6. Самоідентифікація тварин.
7. Елементарна розсудкова діяльність: інтелект тварин, проблема навчіння, вивчення елементарного мислення у тварин.
8. Форми навчіння, що не пов'язані з підкріпленням.

2. Практична частина

1. Розв'язання психологічних задач: опрацювання завдань для усного виконання в аудиторії та / або завдань для домашнього виконання рівня С.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ УСНОГО ВИКОНАННЯ В АУДИТОРІЇ:

Вдома передивіться фрагменти фільму «Разум животных». В аудиторії – обговорення фільму.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ПОЗААУДИТОРНОГО ВИКОНАННЯ

1. ПРАКТИЧНІ ПИСЬМОВІ ЗАВДАННЯ

Практична задача (рівень А):

Опишіть, які види навчіння можна було б виявити при вирішенні собакою наступної задачі: вийти з кімнати, двері в якій замкнені, за допомогою ручки-ричага.

Практична задача (рівень В):

Дайте відповідь на питання: В чому проглядається генетична спорідненість поведінки і психіки тварин та людини?

Практична задача (рівень С):

Прочитайте матеріал з книги К. Прайор «Не рычите на собаку» та выпишіть закони оперантного навчання, встановлені автором. Опишіть ситуації з власного досвіду, де ефективно діяли б ці закони.

2. ТЕМИ ДЛЯ НАУКОВИХ ПОВІДОМЛЕНЬ ТА ДОПОВІДЕЙ

1. Значення праці Ч. Дарвіна «Вираз емоцій у людини та тварини» для зоопсихології
2. Психологічні відмінності емоціональності людини та ссавців
3. Сенсорно-перцептивні процеси у безхребтових та хребтових тварин: порівняльна характеристика

3. ЛІТЕРАТУРА ДЛЯ КОНСПЕКТУВАННЯ:

Тих Н.А. Законы взаимодействия вида и индивида. – С.49-57. (див. хрестоматію Сравнительная психология и зоопсихология: Хрестоматия Сост. и общ. ред. Г. В. Калягиной. - СПб.: Питер, 2003. - 416 с)

4. ТЕМИ ДЛЯ НАУКОВИХ ПОВІДОМЛЕНЬ ТА ДОПОВІДЕЙ

1. Проблема ембріонального навчання.
2. Вплив сенсорної стимуляції на рухову активність ембріона.
3. Проблема облігатного навчання.

5. НАУКОВО-ДОСЛІДНЕ ЗАВДАННЯ

Використовуючи Інтернет ресурс: <http://www.insai.ru/video/national-geographic>, передивіться один із запропонованих фільмів та напишіть на нього рецензію.

- BBC. Сверхъестественные способности животных.
- National Geographic. Животные похожи на нас.
- National Geographic. Талантливые животные.

ЛІТЕРАТУРА

1. Губко О. Т. Основи зоопсихології [Текст]: Навчальний посібник / За ред. С. І. Болтівця. - К. : Світогляд, 2006. - 190 с.
2. Туриніна О.Л. Порівняльна психологія: навч. посіб. [Текст]: / О.Л. Туриніна, Л.З. Сердюк – К.: МАУП, 2005. – 228 с.
3. Филиппова Г.Г. Зоопсихология и сравнительная психология [Текст] : Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Г.Г. Филиппова. – М.: Издательский центр «Академия», 2012.- 544 с.
4. Чайченко К. Е. Зоопсихология та порівняльна психологія [Текст] / К.Е. Чайченко - К., 1992. - 147 с.

СЕМІНАРСЬКО-ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 5

Тема: Наукові концепції та проблема об'єктивного вивчення психіки та поведінки тварин. Порівняльне вивчення психіки людини та тварин

Ціль: на основі практичного втручання у навчальний процес допомогти студентам опанувати основними концепціями вивчення психіки.

Форма проведення: доповіді, опитування, дискусія.

План

1. Теоретичні питання для обговорення

1. Можливості об'єктивного вивчення психіки тварин на основі аналізу їхньої поведінки в ході організованих досліджень.
2. Поняття «оточуючого світу» (die Umwelt) Я. Іксюля, єдність образу дій та образу сприймання. Антропоморфізм та його причини. "Монізм зверху" та "монізм знизу" В. Вагнера.
3. Спільне та відмінне загального розвитку, ігрової поведінки, копіювання, мислення, емоцій у дітей та дитинчат людиноподібних мавп.
4. Дослідження Н.Н. Ладигіної-Котс, В.С. Мухіної, С.Л. Новосолової здібностей мавп до конструювання, малювання.
5. Дослідження Н.Тих з "виховання нових засобів спілкування" та експерименти Л.Уланової з вироблення сигнальних рухів у нижчих мавп.
6. Програми А. та Б. Гарднер, Д.Примека, Ф. Паттерсон, Д. та С. Севедж-Румбо з навчання людиноподібних мавп мовам-посередникам (амслен, жетони, ієркиш).

2. Практична частина

1. Розв'язання психологічних задач: опрацювання завдань для усного виконання в аудиторії та / або завдань для домашнього виконання рівня С.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ УСНОГО ВИКОНАННЯ В АУДИТОРІЇ:

Для виконання завдання слід переглянути кінофільм «Мікрокосмос»:

В аудиторії слід обговорити сюжети, в яких зустрічались форми інстинктивної поведінки; розглядається послідовність поведінкових компонентів в структурі інстинктивної поведінки.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ПОЗААУДИТОРНОГО ВИКОНАННЯ

1. ПРАКТИЧНІ ПИСЬМОВІ ЗАВДАННЯ

Практична задача (рівень А):

Схарактеризуйте якісні відмінності психіки тварин та людини.

Практична задача (рівень В):

Заповніть таблицю «Порівняння психічних можливостей людини та тварини»

Психічний параметр	Характеристика порівнювальних параметрів	
	тварини	людина
<i>Пізнавальні процеси</i>		
пам'ять		
сприймання		
мислення		
інтелект		

Практична задача (рівень С):

Перетворіть цитату таким чином, щоб всі терміни, які в ній містяться були розкриті: «Таким чином, прогресивні еволюційні набуття, які забезпечують найбільш гнучке пристосування підростаючого організму до умов його життя в постнатальному онтогенезі, мають складну природу та включають в себе різні форми турботи про потомство в залежності від ступеня зрілородженості».

2. ТЕМИ ДЛЯ НАУКОВИХ ПОВІДОМЛЕНЬ ТА ДОПОВІДЕЙ

1. Вивчення трудової діяльності мавп в працях Н.Ю. Войтоніс.
2. Проблема зародження суспільних відносин і мовлення.

3. ЛІТЕРАТУРА ДЛЯ КОНСПЕКТУВАННЯ:

Зорина З.И. Индивидуально-приспособительная деятельность животных. – С.338 – 354. (див. хрестоматію Сравнительная психология и зоопсихология: Хрестоматия Сост. и общ. ред. Г. В. Калягиной. - СПб.: Питер, 2003. - 416 с)

ЛІТЕРАТУРА

1. Губко О. Т. Основи зоопсихології [Текст]: Навчальний посібник / За ред. С. І. Болтвіця. - К. : Світогляд, 2006. - 190 с.
2. Филиппова Г.Г. Зоопсихология и сравнительная психология [Текст] : Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Г.Г. Филиппова. – М.: Издательский центр «Академия», 2012.- 544 с.
3. Чайченко К. Е. Зоопсихология та порівняльна психологія [Текст] / К.Е. Чайченко - К., 1992. - 147 с
4. Мирошниченко И.В. Зоопсихология: конспект лекций / И.В. Мирошниченко. – М.: А-Приор, 2012. – 144 с.
5. Хрестоматия по зоопсихологии и сравнительной психологии [Текст]: / ред.-сост. Н.Н. Мешкова, Е.Ю. Федорович. – М.: УМК «Психология»; Московский психолого-социальный институт, 2005. – 376с.

СЕМІНАРСЬКО-ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 6

Тема: Проблема антропогенезу

Ціль: знайомство з основними проблемами антропогенезу характеристиками вродженої поведінки та видами наuczіння

Форма проведення: доповіді, опитування, дискусія.

План

1. Теоретичні питання для обговорення

1. Уявлення про предметну діяльність приматів в експерименті та на волі.
2. Спільне та відмінне в психіці людини та людиноподібної мавпи
3. Методи дослідження інтелекту у людиноподібних мавп (О.Келлер)
4. Програми з наuczіння мавп мовам-посередникам.
5. Характеристика обмежень мислення та спілкування антропоїдів з точки зору культурно-історичної теорії Л.С. Виготського
6. Суспільні стосунки, культура та біологічні закономірності

2. Практична частина

1. Розв'язання психологічних задач: опрацювання завдань для усного виконання в аудиторії та / або завдань для домашнього виконання рівня С.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ УСНОГО ВИКОНАННЯ В АУДИТОРІЇ:

Чим відрізняються вищі психічні функції людини від натуральних психічних функцій тварин за Л.С. Виготським?

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ПОЗААУДИТОРНОГО ВИКОНАННЯ

1. ПРАКТИЧНІ ПИСЬМОВІ ЗАВДАННЯ

Практична задача (рівень А):

1. Дайте відповідь на питання: чим відрізняється знаряддя тварини від знарядь праці первісної людини?
2. Дайте відповідь на питання: які класичні дослідження в галузі порівняльної психології ви знаєте? Назвіть їх авторів та методики, які вони використовували.

Практична задача (рівень В):

1. Опишіть тестові методики, які дозволять знайти відмінності між рівнем когнітивних здібностей людиноподібних та інших мавп.
2. Складіть конспект на тему „Угрупування тварин”, висвітливши наступні питання: Переваги групового способу життя. Ефект групи. Типи угруповань, їх характеристика. Соціальні структури у групах тварин

Практична задача (рівень С):

1. Охарактеризуйте два «поворотні пункти» в людській еволюції, описані антропологом Я.Рогинським.
2. Проаналізуйте експерименти з наuczіння людиноподібних мавп мовам-посередникам. Які висновки авторів цих робіт?

2. СЛОВНИКОВА РОБОТА:

Угрупування тварин, ефект групи, мова-посередник

3. ТЕМИ ДЛЯ НАУКОВИХ ПОВІДОМЛЕНЬ ТА ДОПОВІДЕЙ

1. Інтелектуальна поведінка мавп в природніх умовах
2. Навчання мавп мові людини: кордони доступного та причини невдач
3. Свідомість як вища форма регуляції діяльності.

4. ЛІТЕРАТУРА ДЛЯ КОНСПЕКТУВАННЯ:

Зорина З.И., Полетаева И.И. Зоопсихология. Элементарное мышление животных. – С. 91 – 118. (див. хрестоматію Сравнительная психология и зоопсихология: Хрестоматия Сост. и общ. ред. Г. В. Калягиной. - СПб.: Питер, 2003. - 416 с)

ЛІТЕРАТУРА

1. Губко О. Т. Основи зоопсихології [Текст]: Навчальний посібник / За ред. С. І. Болтівця. - К. : Світогляд, 2006. - 190 с.
2. Филиппова Г.Г. Зоопсихология и сравнительная психология [Текст] : Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Г.Г. Филиппова. – М.: Издательский центр «Академия», 2012.- 544 с.
3. Чайченко К. Е. Зоопсихологія та порівняльна психологія [Текст] / К.Е. Чайченко - К., 1992. - 147 с
4. Мирошниченко И.В. Зоопсихология: конспект лекций / И.В. Мирошниченко. – М.: А-Приор, 2012. – 144 с.
5. Хрестоматия по зоопсихологии и сравнительной психологии [Текст]: / ред.-сост. Н.Н. Мешкова, Е.Ю. Федорович. – М.: УМК «Психология»; Московский психолого-социальный институт, 2005. – 376с.

СЕМІНАРСЬКО-ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 7

Тема: Актуальні проблеми зоопсихології та порівняльної психології

Форма проведення: *круглий стіл (доповіді студентів з використанням медіа-обладнання).*

Заняття проводиться з метою обговорення підсумків вивчення курсу. Ефективною формою для цього є семінар у вигляді круглого столу. Теми індивідуальних робіт, відповідають науковим доповідям студентів, рекомендована література подана нижче

1.Теоретичні питання для обговорення

Теми для повідомлень

Основні доповіді:

1. Значення зоопсихології та порівняльної психології для сучасної науки та практики.
2. Перспективи розвитку зоопсихології та порівняльної психології.

Співдоповіді

3. Інстинктивна поведінка в ранньому постнатальному періоді
4. Значення гри в розвитку людини та тварини
5. Маніпулятивна активність та її значення для розвитку психіки тварин.
6. Роль агресії в підтримці структури спільноти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Филиппова Г.Г. Зоопсихология и сравнительная психология [Текст]: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Г.Г. Филиппова. – М.: Издательский центр «Академия», 2012.- 544 с. – (Сер. Бакалавриат). - С.43-71.
2. Буреш Я., Бурешова О., Хьюстон Д., Методики и основные эксперименты по изучению мозга и поведения. М., 1991.
3. Вагнер В.А. Сравнительная психология [Текст] / В.А. Вагнер. – М., 1998. – 192 с.
4. Зорина З.А. Зоопсихология. Элементарное мышление животных [Текст]: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / З.А. Зорина, И.И. Полетаева. – М.: Аспект Пресс, 2001.- 320 с.
5. Зорина З.А. Основы этологии и генетики поведения [Текст] / З.А. Зорина, И.И. Полетаева, Ж.И. Резникова. - М.: Изд-во МГУ, 1999.
6. Резникова Ж.И. Интеллект и язык животных и человека. Основы когнитивной этологии [Текст]: Учебное пособие для вузов / Ж. И. Резникова. – М.: ИКЦ «Академия», 2005. – 518 с.
7. Хрестоматия по зоопсихологии и сравнительной психологии [Текст] / Под ред. Н.Н. Мешковой, Е.Ю. Федорович. М., 1997.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ТА ПРИБЛИЗНИЙ ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

Залік та екзамен передбачають перевірку знань, засвоєних студентами з дисципліни. Під час підготовки до підсумкового контролю рекомендується активно використовувати конспекти лекцій, матеріали семінарсько-практичних занять, конспекти першоджерел, рекомендовану літературу. У зв'язку з великою кількістю неперевіраних та малопрофесійних джерел не варто використовувати не рекомендовані навчальні посібники та інтернет-ресурси для підготовки до контролю.

До підсумкового контролю слід готуватись заздалегідь, не зазубрюючи навчальний матеріал, але виділяючи ключові моменти та розуміючи логіку матеріалу, складаючи план відповіді, проговорюючи основні положення відповіді.

Питання до заліку

1. Проаналізуйте характеристику подразливості тварин.
2. Проаналізуйте характеристику чутливості: визначення поняття, умови визначення чутливості та її функції, сенсорне сприйняття, створення цілісного перцептивного образу.
3. Поясніть нервову модель стимулу.
4. Проаналізуйте орієнтовний рефлекс: умови та механізми його виникнення, основні групи компонентів орієнтованого рефлексу.
5. Обґрунтуйте поняття інстинкту, його умови та функції. Поясніть поняття безумовного рефлексу.
6. Проаналізуйте характеристику інстинктивних актів та механізми адаптивності та ефективності інстинктивної поведінки тварин.
7. Поясніть форми інстинктивної поведінки: пошук їжі, поведінка в тваринному співтоваристві, тваринні ранги.
8. Поясніть форми інстинктивної поведінки: міграція, будівництва тваринами місця проживання.
9. Поясніть форми інстинктивної поведінки: агресія, конфлікти, спілкування тварин.
10. Поясніть форми інстинктивної поведінки: шлюбна поведінка, сімейна поведінка.
11. Обґрунтуйте формування навичок у тварин: їх роль у життєдіяльності, функції навичок. Умовний рефлекс.
12. Проаналізуйте форми навчання у тварин: сенсорно – моторне тренування, звикання.
13. Проаналізуйте форми навчання у тварин: вправи при формуванні навичок. Зміст навичок.
14. Поясніть характеристику дресирування та його відмінність від інших видів формування навичок.
15. Обґрунтуйте роль підкріплення у формуванні навичок. Угасання навичок.
16. Проаналізуйте наслідування у тварин та маніпулювання – їх роль у формуванні поведінки молодих тварин.
17. Поясніть характеристику імпринтингу: його роль, функції та механізми виникнення.
18. Обґрунтуйте інтелектуальну поведінку тварин: загальна характеристика, умови виникнення, функції інтелекту тварин.
19. Поясніть механізми переносу при рішенні складних завдань у тварин.
20. Проаналізуйте характеристику орудійних дій тварин: функції, роль, результат орудійних дій.
21. Проаналізуйте характеристику двофазних завдань, які вирішують тварини.
22. Обґрунтуйте характеристику та механізми інсайту.
23. Проаналізуйте принципові відмінності інтелекту тварин і людини.
24. Розкрийте поняття найпростіших регуляторів поведінки тварин.
25. Схарактеризуйте проблему набутого та вродженого у поведінці тварин і людей.
26. Проаналізуйте внутрішні і зовнішні причини поведінки тварин та людей.
29. Розкрийте поняття інстинкту як природного регулятора поведінки.
30. Схарактеризуйте елементи порівняльної психології та дайте їх порівняльний аналіз.
31. Проаналізуйте здатність тварин до символізації.
32. Схарактеризуйте вивчення елементів свідомості у тварин.

33. Розкрийте поняття індивідуально-приспосувальної діяльності тварин: асоціативне навчання, неасоціативне навчання, когнітивні процеси.

34. Обґрунтуйте явище екстраполяції у поведінці тварин як вияв їхньої фантазії.

Питання до екзамену

1. Історія становлення порівняльної психології та зоопсихології.
2. Зв'язок зоопсихології з іншими науками: зоологією, етологією, фізіологією вищої нервової діяльності, медициною, антропологією, загальною та віковою психологією, генетичною, еволюційною психологією.
3. Значення зоо- та порівняльної психології для розвитку біологічних та психологічних наук.
4. Поясніть схему зв'язків порівняльної психології з іншими науками.
5. Предмет зоопсихології.
6. Предмет порівняльної психології.
7. Експериментальні методи зоопсихології: проблемної клітки, лабіринту, спроб і помилок, обхідних шляхів, умовних рефлексів.
8. Методи досліджень зоопсихології: оперантна методика Б.Ф.Скіннера та метод ручної мови Л.І.Уланової
9. Поясніть, як співвідносяться між собою порівняльна та зоопсихологія?
10. Сучасні тенденції у розвитку зоопсихології.
11. Передпсихічна діяльність – допсихічна форма відображення й регуляції.
12. Подразливість рослин. Таксиси і тропізми. Види тропізмів.
13. Форми психічного відображення: чутливість (сенсорна психіка).
14. Форми психічного відображення: сприймання (перцептивна психіка) та навички як вид поведінки;
15. Форми психічного відображення: практичний інтелект вищих тварин та складна поведінка вищих хребетних;
16. Форми психічного відображення: практичний та абстрактний інтелект людини, що перетворюється на свідомість.
17. Напрями вдосконалення нервової системи тварин.
18. Інстинктивна поведінка, її структура.
19. Механізми інстинктивної поведінки.
20. Закон сумації ключових подразників.
21. Психічний компонент інстинктивної поведінки.
22. Індивідуально набуті форми поведінки. Базові форми науління у тварин.
23. Класичне обумовлювання. Феномен генералізації.
24. Оперантне обумовлювання. Форми підкріплення.
25. Науління через інсайт, формування установок на навчання, латентне науління.
26. Схарактеризуйте факультативне, асоціативне, інструментальне науління.
27. Схематично зобразіть та поясніть схему умовно - рефлексорного зв'язку.
28. Основні форми поведінки тварин.
29. Репродуктивна поведінка тварин. Залицяння.
30. Піклування про нащадків. Імпринтинг. Прив'язаність у тварин.
31. Агресивна поведінка та агресивність. Функціональна значущість агресії.
32. Ознаки агресивності. Типи агресії.
33. Територіальна поведінка. Домінування та ієрархія.
34. Ієрархічні відносини як основа поведінки тварин, що стабілізують групову організацію.
35. Ієрархічний статус, типи високорангових тварин.
36. Ігрова поведінка, як спосіб ознайомлення з різноманітними властивостями компонентів зовнішнього середовища.
37. Захисна поведінка.
38. Переваги групового способу життя. Ефект групи.
39. Типи угруповань, їх характеристика.
40. Соціальні структури у групах тварин.
41. Психічні процеси і властивості тварин.

42. Пам'ять тварин. Генетична, родова пам'ять.
43. Емоційний світ тварин. Міміка шимпанзе.
44. Елементарне мислення тварин. Пізнавальна мотивація: дослідницька поведінка та цікавість.
45. Когнітивні карти.
46. Знаходження шляху додому.
47. Свідомість та самоідентифікація тварин. Формування понять. Уявлення тварини про самого себе.
48. Комунікація тварин. Види комунікації тварин.
49. Видоспецифічна комунікація. Комунікація у ссавців, китів, співи птахів.
50. Символічна комунікація.
51. Спілкування тварин і „мова”.
52. Голосова сигналізація тварин та людська мова.
53. Ключові ознаки мови людини за Хоккеттом.
54. Походження свідомості людини. Первісне самовідчуття. Стадна свідомість. Міфологічна свідомість.
55. Сучасні теорії походження свідомості.
56. У якій формі виявляються зачатки самосвідомості у тварин і яким видам це властиво?
57. Від яких особливостей структурно-функціональної організації мозку залежить рівень розумової діяльності виду?
58. Які самі складні форми елементарної розумової діяльності і як представлені в найбільш високоорганізованих тварин - людиноподібних мавп?
59. Якого ступеня подібності з мисленням людини може досягати мислення людиноподібних мавп?
60. Ознаки свідомості людини. Функції свідомості

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Базова

1. Гічан І.С. Порівняльна психологія. Зоопсихологія. Конспект лекцій. – К.: НАУ, 2003. – 73с.
2. Губко О.Т. Основи зоопсихології. Навчальний посібник / За ред. С.І.Болтівця. – К.: Світогляд, 2006. – 190с.
3. Зайченко Г.М. Зоопсихологія та порівняльна психологія: тексти лекцій - К., 1992.
4. Зоопсихологія з основами етології. – Мирослав Шевців, Мирослава Філоненко. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 242с.
5. Туриніна О.Л., Сердюк Л.З. Порівняльна психологія // Навчальний посібник.-Київ.-2005.-227 с.

Додаткова:

1. Вагнер В. А. Избранные труды по зоопсихологии. – М.: Наука, 2002.– 285с.
2. Вагнер В.А. Сравнительная психология. - М., 2003
3. Вороний Л.Г. Эволюция высшей нервной деятельности /очерки/. - М., 1977
4. Гиппенрейтер Ю.Б. Введение в общую психологию. Курс лекций. - М.,1996
5. Гудолл Дж. Шимпанзе в природе: поведение. М.: Мир, 1992. - 670 с.
6. Дьюсбери Д. Поведение животных: сравнительные аспекты. - М., Мир. 1981. - 480 с.
7. Зорина З. А., Полетаева И. И. Зоопсихология. Элементарное мышление животных. – М. : Аспект Пресс, 2001 .– 320 с.
8. Карпинская Р.С., Никольский С.А. Критический анализ социобиологии.- М., 1985.

9. Крушинский Л.В. Биологические основы рассудочной деятельности: эволюционные и физиологические аспекты поведения. М., 1986.
10. Крушинский Л.В., Зорина З.А., Полетаева И.И., Романова Л.Г. Введение в этологию и генетику поведения. - М., 1983.
11. Лавик-Гудолл Д.В. В тени человека. М., 1974. – 264 с.
12. Ладыгина-Котс Н.Н. Дитя шимпанзе и дитя человека. В 2 томах. Том 1. М.: МПСИ. 2011. – 602 с.
13. Ладыгина-Котс Н.Н. Развитие психики в процессе эволюции организмов. М., 1959.
14. Линден Ю. Обезьяны, человек и язык. - М., 1981.
15. Лурия А.Р. Эволюционное введение в психологию. - М, 1975.
16. Мак-Фарленд Д. Поведение животных. Психобиология, этология и эволюция. М., 1988.
17. Мак-Фарленд Д. Поведение животных: Психобиология, этология и эволюция. - М., 1988.
18. Меннинг О. Поведение животных. Вводный курс. - М., 1982.
19. Мороз Л.І. Словник-довідник з дисципліни "Порівняльна психологія".-К., 1999.
20. Немов Р.С. Психология. Часть 1 - М., 1990.
21. Панов Е.Н. Общение в мире животных. Сигнализация и «язык» животных. - М., 1970.
22. Правоторов Г. В. Зоопсихология для гуманитариев. - Новосибирск: ООО "Издательство ЮКЭА", 2002. - 391 с.
23. Сергеев Б.Ф. Ступени эволюции интеллекта. - Л., 1986.
24. Северцов А.С. Введение в теорию эволюции. М., 1981.
25. Тинберген Н. Поведение животных. М., 1985
26. Сотская М.Н. Зоопсихология и сравнительная психология: Режим доступа: <http://www.myword.ru>
27. Сравнительная психология и зоопсихология / Г.В. Калягина. — СПб.: Питер, 2003. — 412 с.
28. Сравнительная психология и зоопсихология. Хрестоматия / Под ред. Г.В. Калягиной. - СПб., 2004
29. Тих Н.А. Ранний онтогенез поведения приматов. Сравнительно-психологическое исследование. Л., 1966.
30. Трут Л.Н. Очерки по генетике поведения. - Новосибирск, 1978
31. Фабри К.Э. Основы зоопсихологии: Учебник для студентов высших учебных заведений, обучающихся по специальностям «Психология», «Биология», «Зоология» и «Физиология». – 3-е изд. – М.: Российское психологическое общество, 2002. – 464 с.
32. Фабри К.Э. Игра у животных. М., 1985.
33. Фабри К.Э. К проблеме игры у животных // Бюллетень Московского общества испытателей природы. Отдел биологический. 1973. Т.78. Вып. 3.
34. Фабри К.Э. О некоторых основных вопросах этологии // Бюллетень Московского общества испытателей природы. Отдел биологический. 1967. Т. 72. Вып. 5.
35. Фабри К.Э. О подражании у животных // Вопросы психологии. 1974. № 2.
36. Фабри К.Э. Орудийные действия животных. М., 1980.
37. Фабри К.Э. Основы зоопсихологии. - М., 1993
38. Фабри К.Э. В.А.Вагнер и современная зоопсихология // Вопросы психологии. 1969. № 6.
39. Фирсов Л.А. Поведение антропоидов в природных условиях. Л., 1977. – 168 с.
40. Фосси Д. Гориллы в тумане. - М., 1990. – 288 с.
41. Фриш К. Из жизни пчел. М.: Мир, 1980. – 216 с
42. Хайнд Р. Поведение животных. М.: Мир, 1975. – 856 с.
43. Хрестоматия. Сравнительная психология и зоопсихология. „Питер”. Санкт-Петербург, Москва, Харьков, Минск. -2001.- 412 с.
44. Чайченко Г.М. Зоопсихологія і порівняльна психологія. К. Видавництво КНУ.

1992.- 205 с.

45. Эрман Л., Парсонс П. Генетика поведения и эволюция. М.: Мир, 1984. – 568 с.

Интернет-ресурси

46. <http://zoopsy.narod.ru> – авторський сайт

47. <http://www.ethology.ru>

48. <http://www.yourphoto.ru>

49. <http://www.mavicanet.ru>

50. <http://www.psychologies.ru>

51. <http://www.zooproblem.net>

52. <http://www.nature.ok.ru>

53. <http://www.pedlib.ru>

54. <http://ihtik.lib.ru>

55. <http://cozap.com.ua/text/5212/index-1.html>

56. <http://www.twirpx.com/file/341096/>

57. http://library.iapm.edu.ua/metod_disc/pdf/4000_zoops.pdf

Документальні фільми

1. «Одна жизнь». Англія, 2011.

2.«Рожденные на воле». США, 2011.

3.«Путешествие по природе». Англія, Німеччина, США, 2007.

4. «Птицы». Німеччина, Іспанія, Італія, Франція, Швейцарія, 2001.

5. «Брачные игры в мире животных». Англія: ВВС, 2005.

6. «Этапы эволюции жизни». Англія: ВВС, 2010.

7. «Код обезьяны. Генетики против Дарвина». Росія, 2011.

8. Науково-популярний фільм «Думают ли животные?», Київнаучфільм, 1970.